
Innhold

Introduksjon	3
Teoretisk rammeverk	12
Diskursteori	16
Politisk geografi	19
Identitet og nasjon	22
Politisk retorikk	27
Metode	31
Kritisk diskursanalyse	32
Prosess og valg	36
Posisjonalitet, refleksivitet og overførbarhet.....	39
Analyse.....	42
Analytisk framgangsmåte.....	44
Norsk utenrikspolitisk diskursorden.....	44
”Fredsnasjonen Norge”	47
Interesser og verdier – mot en ny utenrikspolitikk?.....	50
Subjektposisjoner og deres representasjon av politikken.....	52
Kamp om mening	53
Geopolitisk kontekst.....	57
Nytt handlingsrom, ny utenrikspolitikk?.....	59
Konklusjoner.....	62
Litteraturliste.....	64

Introduksjon

Utenriksminister Jonas Gahr Støre talte på et åpent møte en aprilmorgen i 2009. Han snakket om Norges interesser i verden, om nasjonen Norge, som et vi. ”Vi er en liten nasjon i mange sammenhenger, men en stor i andre(...) Det som før var langt unna er nå nær(...) Vår identitet som nasjon er basert på verdigrunnlaget, på internasjonalt engasjement...” Han talte til oss i salen, som et vi. Han snakket i korte setninger, med lange pauser. På denne morgenen oppdaget jeg noe nytt i måten å ytre et politisk budskap, kanskje ikke nytt, men noe jeg tidligere ikke hadde vært oppmerksom på. Det ble klart for meg i løpet av møtet at utenriksministeren utformet politikken i taleøyeblikket, gjennom den kommunikasjonen som skjedde mellom ham som sender og oss som mottakere. Handlingen var språket, og språket var handlingen. Han debatterte om interesser og verdier, og hvordan disse begrepene ikke lenger kunne ha et motsetningsforhold. ”Grensene mellom interesser og verdier er ikke skarpe, og interesse- og verdigrunnlag flyter over i hverandre”. Den nye dimensjonen jeg opplevde åpnet seg for meg fordi jeg var en del av publikum, en del av dette vi. Og jeg kjente igjen denne måten å tenke på. To begreper i motsetningsforhold, etablert i diskurser i en sosial praksis, og et forsøk på å løse opp i de etablerte motsetningene. Dette er konstruktivisme som metode i politisk handling, tenkte jeg. For meg var sosialkonstruktivismen et vitenskapssyn, med metodiske tilganger for å studere sosiale fenomener. Men nå ble jeg konfrontert med konstruktivisme i politisk handling. Gjennom studier og flere innleverte diskursanalyser kunne jeg avdekke de metodiske verktøy som var brukt for å skrive denne talen. Konstruktivisme ble anvendt med formålet om å etablere mening i politikken og det forekom i direkte tale.

Jonas Gahr Støre var invitert til debatt denne morgenen fordi utenriksdepartementet uker i forveien lanserte Stortingsmelding nr. 15 (2008-2009): *Interesser, ansvar og muligheter: Hovedlinjer i norsk utenrikspolitikk*.¹ Meldingens formål er å drøfte hvordan globalisering og geopolitisk endring utfordrer Norges interesser i verden, og den kom som et resultat av en lengre prosess ved navn Refleksprosjektet. Prosjektet er en serie med studier, publikasjoner og åpne møter. Meldingen trekker på analyser og konklusjoner fra Refleksprosjektets grunnlagsrapport *Norske interesser – Utenrikspolitikk for en globalisert verden* (Lunde & Thune 2008). Interesser er her det sentrale analysebegrepet:

Utenrikspolitiske «interesser» er en sammensatt størrelse som har vært gjenstand for mye akademisk og politisk debatt. Men selve fundamentet ligger mer eller mindre fast. De

---

¹ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/regpubl/stmeld/2008-2009/stmeld-nr-15-2008-2009-.html?id=548673>

---

grunnleggende interessene omfattes av bred politisk enighet og endrer seg ikke mye over tid. De ivaretas gjennom en politikk som søker å fremme det norske samfunnets velferd, sikkerhet og grunnleggende politiske verdier (Lunde & Thune 2008:12).

Jeg undersøkte interessebegrepet nærmere og hvordan dette ble brukt som Refleksprosjektets og Stortingsmeldingens sentrale analyseverktøy. Og som sitatet ovenfor viser, og som til tider ble til min store frustrasjon, blir det ikke knyttet en klar mening til begrepet. Det blir ikke definert. Da måtte jeg spørre meg selv; hvorfor? Nasjonale interesser, et ellers så ordinært utenrikspolitisk virkemiddel, ble her brukt i en ny sammenheng, men uten at det konkrete meningsinnholdet kommer fram? Dette pirret min nysgjerrighet da det åpenbart var en kalkulert handling at begrepet ikke fikk tydelige konnotasjoner. Min antagelse er at vaghet rundt begreper i politisk og ideologisk sammenheng skaper mindre motstand og det kan gi utformingen av politikken eller ideologien et friere handlingsrom. Problemstillingen i denne oppgaven lyder som følger:

Hvordan har bruken av interessebegrepet i nyere utenrikspolitisk praksis åpnet for ny mening og ideologisk handlingsrom?

Jeg skal vise hvordan jeg skal operasjonalisere denne problemstillingen, men først skal jeg forklare de forskjellige elementene. Hva er interesser? Med interessebegrepet mener jeg som vist ovenfor hvordan det har blitt brukt i utenrikspolitisk praksis. Refleksprosjektet har operert med ulike uttrykk i ordskiftet som *utvidede egeninteresser* eller *opplyste egeninteresser*. Erik Solheim² forklarer at de opplyste interessene er ”å hjelpe andre fordi vi da kan forvente å få hjelp av andre når vi måtte trenge det”. Han sier at dette er noe annet enn altruisme, gavmildhet og giverglede. Solheim kommer heller ikke med en klar definisjon, men han forteller hva begrepet ikke er. Interesser er altså ikke altruisme, som vil si at man handler ut i fra at handlingen er god i seg selv. Det vises her til den delen av utenrikspolitikken som er verdibasert, jeg vil omtale denne praksisen som en del av en idealismediskurs. - Interesser er ikke det motsatte av verdier og interesse- og verdigrunnlag flyter over i hverandre, sa Støre den april morgenen. Men hva er interesser da? Jeg spurte Henrik Thune om dette da jeg møtte ham til samtale. Thune er en sentral aktør og har flere posisjoner i utenrikspolitisk praksis. Han ble engasjert som ekstern prosjektleder på Refleksprosjektet og er forsker med permisjon fra Norsk utenrikspolitisk institutt. Thune svarte at i planleggingen av prosjektet var de enige om at de skulle operere med en klar og knapp definisjon av interesser. De

---

²http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/aktuelt/taler_artikler/utviklingsministeren/2007/utenriksdepartementets-topplederkonferan.html?id=481094

---

kom fram til at litteraturen som var skrevet på interesser men den Thune mente at litteraturen sliter med å behandle altruisme, derfor valgte de en åpen definisjon.³

I problemstillingen står det at denne studien skal undersøke hvordan bruken av interesser kan åpne for ny mening. Her legger jeg til grunn den sosialkonstruktivistiske forståelse av mening, der tilgang til mening etableres gjennom språket og språket igjen er et system av tegn. Meningen eller tolkningen av den oppstår i møtet mellom tegnet og de kulturelle forutsetningene og verdiene til mottakeren. I denne konkrete casen er det i språkbruken rundt interesser der kampen om meningen foregår, og som igjen kan åpne for ny mening og handlingsrom i politikken. Det ideologiske handlingsrom impliserer aktørens manøvrering, påvirkning og produsering av handlingsrommet. I det ideologiske ligger det at det er et representasjonssystem der det skapes forestilte relasjoner mellom aktører og til den bredere sosiale praksis, der det kjempes om meningsetablering. Aktører og deres relasjoner seg i mellom og til den utenrikspolitiske praksisen er det sentrale utgangspunkt for operasjonisering av problemstillingen. Det er nettopp aktører som beveger seg i handlingsrommet og produserer makt og ideologiske intervensjoner. Strukturalismen og Luis Althussers syn på aktører vil legge grunn for aktørperspektivet, men teorien i denne oppgaven vil bygge mer på Foucaults *agency* og Faircloughs poststrukturalistiske aktørperspektiv. Ideen om subjektets *agency*, fokuserer på aktørens mulighet til å utøve handlingsrommet i den gitte struktur. Foucault binder makt til diskurs og aktørens *agency* blir sentral fordi det makten kan fungere begrensende eller produktivt for aktøren. Foucaults forståelse av makt trekker igjen på Gramscis teori om hegemoni, der endring blir studert i forhold til hvordan makt utvikles. Aktørene kan utøve sitt handlingsrom i prosesser der betydninger blir produsert, og kjemper om den hegemoniske betydning (Jørgensen & Phillips 1999). For å teoretisere videre på aktørperspektivet vil jeg bringe inn teorier fra politisk retorikk. Det kan fungere som en brobygger mellom diskursteori og annen samfunnsteori, og fordi jeg mener at retorikk som vitenskap kan utfylle diskursteorien ved at den fokuserer på det som skjer i selve taleøyeblikket og fokuserer da på aktørens påvirkning i den kommunikative begivenhet. Politiske taler er viktig materiale i denne studien fordi det er i blant annet i talehandlinger og taler i tekst der aktører i utenrikspolitikken utøver sitt handlingsrom eller *agency*.

Ideologi fungerer gjennom at personer blir konstituert som sosiale subjekter og interpellert i subjektposisjoner. Disse ideologiske prosessene finner sted ofte i institusjoner i samfunnet (Fairclough 1992) Handlingsrommet til aktørene i utenrikspolitikken er ideologisk fordi

---

³ Personlig kommunikasjon 1.12.10

---

posisjonene har blitt konstituert gjennom ideologiske prosesser. I denne studien leser jeg et skille mellom en praktisk politisk forståelse av ideologi og en diskursteoretisk som Fairclough viser til. For det ene så er det den teoretiske forståelsen av ideologi, av blant andre Fairclough der ideologiske diskurser er de som produserer, transformerer og reproducerer makt. For det andre er det den praktiske forståelsen av ideologi der utenriksdepartementet er ideologisk styrt og utenriksministerposten er en politisk posisjon som tilhører et parti, hvilket er folkevalgt, som igjen tilhører en regjering. Posisjonene til aktørene i det offentlige ordskiftet er ideologiske, fordi de kan være i posisjon eller i opposisjon. Noen aktører tilhører akademiske miljøer, eller avismedier som skribenter, men de har også tatt standpunkt til hvilken side i politikken de vil støtte og er dermed er inntar de også subjektposisjoner som resultat av ideologiske prosesser. Ideologi behandles her ut i fra et diskursteoretisk perspektiv, ved at det er ideologi i diskursene som reproducerer eller begrenser makt. Men å ta hensyn til det eksisterer et praktisk politisk perspektiv, der man legger til grunn at de forskjellige aktørene er enten høyre- eller venstreorienterte, fordi den rødgrønne regjeringen er i maktposisjon og opposisjonen vil da tilhøre en borgerlig side i politikken.

I følge Henrik Thune⁴ startet interessefokuset i norsk utenrikspolitikk først i akademiske miljøer som en protest mot deltakelse i Irak-krigen. Høsten 2004 skrev utenrikspolitisk forsker og kommentator Christian-Marius Stryken artikkelen ”Hjelpemakten Norge” i VG og hvor han forsøker å bryte med noen sementerte eller etablerte betydninger i norsk utenrikspolitikk. Kritikken fra akademisk hold gikk på Norges nærmest naive allianseposisjon til USA. Han argumenterte for hva Norge bør gjøre i sitt forhold til USA og han oppfordrer til at Norge bør utøve sitt agency i strukturene som alliansen med USA påfører. Han påstår at Norge ikke strengt talt er pålagt å hjelpe USA, men at det ligger en forventning om dette.

Hva får Norge igjen for å være en nær alliert av USA? Etter mitt syn bør norsk utenrikspolitikk utvikle en «egen-nyttelinje», der Norge kan vurdere å være hjelpsomme dersom USA er nyttig for Norge. Er USA unyttige, bør ikke Norge være utpreget hjelpsomme (Stryken 31.10.02).

Sitatet markerer starten på en debatt om hvorvidt Norge bør fokusere mer på egeninteresser i utenrikspolitisk praksis. Stryken sier at Norge må utvikle en ”egen-nyttelinje”, og det er denne tankegangen og språkbruken som senere skulle bli både en lengre politisk prosess, populærvitenskapelige utgivelser og en Stortingsmelding. Artikkelen til Stryken representerer på mange måter en reaksjon fra et akademisk miljø, på Norges innblanding i Irak-krigen, og hvordan

---

⁴ Personlig kommunikasjon 1.12.10

---

norsk utenrikspolitikk nærmest hadde som mål i seg selv å ha et godt forhold til USA. Henrik Thune spør seg hvorfor Norge ikke bruker nasjonale interesser som et slags motsvar. Vi er det eneste landet som ikke bruker egeninteresser i utenrikspolitiske anliggende, noe man kritisk kan bruke ovenfor andre land for å sette grenser for hvor mye man kan gi i en enkelt sak, sier Thune. At Norge ikke bruker egeninteresser som et motsvar mot USA, innebærer at Norge som en liten nasjon, et utkantland i mange sammenhenger kan bli overkjørt og ikke ha mulighet til å utøve motstand mot, i dette eksempelet deltakelse i Irak-krigen. Denne studien vil derfor fokusere på ordskifte fra den tiden artikkelen til Stryken kom ut tiden fra regjeringsskiftet. Den vil også rette et fokus på Refleksprosjektets lansering i 2006, da interessebegrepet ble det sentrale analysebegrepet, og prosessen fram til Stortingsmeldingen ble lansert i mars 2009. Analysen vil drøfte kritikker av interessebruken og diskusjoner fra samtaler jeg utførte med prosjektlederne av Refleks: Leiv Lunde og Henrik Thune.

Den geopolitiske maktendringen etter den kalde krigen har blitt brukt som legitimeringsgrunnlag for den nye språkbruken rundt interesser. En nasjons egeninteresser er tradisjonelt forbundet med nasjonens territorium og statssuverenitet, men denne forståelsen var strukturert etter det bipolare maktbildet der verdensbildet fram til murens fall var dominert av de to supermaktene Sovjetunionen og USA. Interesser her trekker på en realismediskurs, hvor makt blir sett på som et nullsumspill, der den ene stormakten blir større på bekostning av den andre. Det var i Norges interesse å spille på lag med USA da Sovjets ekspansjon truet i nord. Kaldkrigsdiskursen har på mange måter bidratt til at de geografiske beskrivelsene ble etablerte og det er disse som har dominert utenrikspolitikken i etterkrigstiden (Agnew & O Tuathail 1992) I dag er det geopolitiske maktbildet endret seg fra bipolar til flerpolet, og globalisering har på flere nivåer endret verdensbildet. Maktbalansen i verdenspolitikken og hvordan dette har påvirket språkbruken rundt nasjonale interesser skal jeg drøfte mer senere ved å analysere globaliseringsdiskursen i praksisen. Stryken innledet en debatt med artikkelen som etterspør en «egen-nytte linje», men denne debatten trekker på en tidligere debatt om hvorvidt Norges vektlegging av utviklings- og fredspolitikk og militær internasjonal innsats, går på bekostning av tradisjonell sikkerhetspolitikk. Kjernen av debatten er en kritikk på skillene i utenrikspolitikken. På den ene siden, den etablerte realpolitikken på den ene siden og ideal- eller engasjementspolitikken. Interesser og en ny språkbruk rundt begrepet blir et forsøk på å samle de to sementerte praksisene i politikken.

I tråd med kritikken av vektleggingen av engasjementspolitikk og hvorvidt det går utover realpolitiske interesser som sikkerhetspolitikk, vil jeg introdusere diskusjonen om hvordan Norge

---

har posisjonert seg som småstat med myk makt. Meninger i debatten har vært at engasjementspolitikken har fått en moralsk forrang ved at omfanget av bruken av myk makt er enorm. Merkelapper som ”bistandsstormakt”, «bistandsmaskineriet, et ukontrollerbart monster» og «godhetstyrrani» er blitt anvendt. Hva er ”myk makt” og hva er ”hard makt?” Disse skillene blir også uklare med den nye språkbruken rundt interesser, som jeg skal vise til i analysen. Hvordan blir disse virkemidler i politikken? ”Hard makt” er representert med faktorer som militær og økonomisk styrke, men også diplomatiske midler. ”Myk makt” er ofte fokusert rundt andre staters oppfatning av seg selv, og hvilket bilde andre har av ens nasjon og hva en står for ideologisk. Det ligger en produktiv makt i det at andre stater opplever samsvar i utenrikspolitiske holdninger, ved at det skaper et positivt bilde av staten. Et lite land i geografisk målestokk, har i utgangspunktet begrensede ressurser når det gjelder utøvelse av ”hard makt”. Det fører til at myk makt er relativt sett viktigere å ta hensyn til for småstater enn for store. Å påvirke institusjoner og store stater til å ta hensyn til ens interesser har vært viktig for småstater, spesielt på det sikkerhetspolitiske felt (Risse-Kappen 1995). Muligheten til å utøve makt eller innflytelse er derfor ikke bare avhengig av de ressurser stater har til sin disposisjon og mottageligheten hos andre stater for ens synspunkter. En småstat er avhengig av tilgangen til og betydningen av internasjonale organisasjoner og beslutningsprosessen i disse institusjonene (Kjølberg 2007). Det at Norge er en småstat, men oppfører seg som en stormakt med myke virkemidler, kan skape et visst klima og etablere en type praksis i utenrikspolitikken.

Det få ting i norsk offentlighet som oftere blir nevnt som det store moralske problem i vår tid, enn gapet mellom rike og fattige i verden (Terje Tvedt 2003). I dette gapet har Norge posisjonert seg og oppnådd en slags moralsk autoritet ved at utenrikspolitiske aktører har handlet altruistisk. I denne sammenheng vil jeg diskutere begrepet moralsk makt og moralsk hegemoni i analysen. Jeg vil gå nærmere inn på hvordan denne moralske posisjonen har skapt en meningsfastlåsning i praksis gjennom forestillingen «Norge som fredsnasjon». Med eksempelet vil jeg vise til teksters intertekstualitet, eller diskursers interdiskursivitet, der de aktuelle diskursive struktureringer trekker på de tidligere strukturene, ved at de reproducerer mening eller der mening struktureres opposisjonelt. Det har vært en tendens i norsk utenrikspolitikk å omgjøre moralske spørsmål til det sentrale spørsmålet politikken dreier seg om, det vil derfor være en viktig drøfting å forstå hvorfor den nye språkbruken rundt interesser har oppstått.

I den konkrete utenrikspolitiske praksis rundt interessebegrepet har utenriksdepartementet institusjonalisert språkbruken i samtlige publikasjoner og ytringer rundt disse. Publikasjonene er

---

knyttet til Refleksprosjektet. Med institusjonalisering av språkbruk mener jeg at begrepet og dets mening blir naturalisert og etablert i tekstene og ytringene. Interesser og dets betydning blir tatt eierskap på av departementet. Det hele startet med et intervju i Aftenposten i 2006 da Gahr Støre tok til ordet for en ”snakkis” om utenrikspolitikken etter murens fall. Der etterlyste han en gjennomgang av Norges situasjon og posisjon etter den kalde krigen. Kort tid etter ble Refleksprosjektet lansert. Målet for prosjektet var å få i gang en bred drøfting av norske interesser i geopolitisk endring (Lunde & Thune 2008)

Vi har hatt en refleks i norsk utenrikspolitikk hvor spørsmålet har gitt et automatisk svar. Det er klokt å ha sunne reflekser, men det kan være viktig å teste dem fra tid til annen. Det er det jeg ønsker å gjøre med dette arbeidet.⁵

Prosjektet ble opprettet for å bidra til mer åpenhet, debatt og dreier seg rundt en analyse av globalisering, norske interesser og nye utfordringer for norsk utenrikspolitikk. Helt konkret består prosjektet av:

1. 40 åpne møter med tema globalisering. Disse ble arrangert i Oslo og andre byer rundt i landet. Formålet med møtene var å skape dialog, åpenhet og interesse for norsk utenrikspolitikk.
2. Publikasjonsserien *Globale Norge – hva nå?* Er en serie der 200 bidragsyttere har skrevet om Norges politiske utfordringer i lys av globale endringer
3. Grunnlagsrapporten: *Norske interesser – utenrikspolitikk for en globalisert verden*. Dette er en uavhengig rapport som er skrevet av ansatte i Utenriksdepartementet og fagpersoner med tilhørighet i kunnskapsmiljøer utenfor departementet.
4. *Å gjøre en forskjell; refleksjoner fra en norsk utenriksminister*. (Gahr Støre 2008) En populærvitenskapelig utgivelse gitt ut av Jonas Gahr Støre personlig, uavhengig av utenriksdepartementet.
5. Tilskuddsordningen *Globale endringer, norske interesser og utenrikspolitikken i en ny tid*. For organisasjoner og enkeltpersoner som arbeider med spørsmål knyttet til globalisering og norske interesser.
6. Stortingsmelding nr.15: *Interesser, ansvar og muligheter: Hovedlinjer i norsk*

---

⁵ <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/politikk/article1376037.ece>

---

utenrikspolitikk. sluttrapporten til Refleksprosjektet, og er ment til å ha som mål å undersøke om utenrikspolitikken etablerte og tradisjonelle svar fortsatt er like gyldige som før.

Det analytiske formålet i denne oppgaven er for det første og drøfte om hvordan ny mening og ideologisk handlingsrom blir åpnet for gjennom språkbruken rundt interesser. Det teoretiske formålet er å vise hvordan et teoretisk rammeverk av diskursteori og politisk geografi er aktuelle og fruktbare teorier for å belyse dette fenomenet. Jeg vil videreutvikle det teoretiske rammeverket ved å bringe inn politisk retorikk som tar for seg hvordan politisk budskap tolkes og utformes i taleøyeblikket. I talen ved lanseringen av Stortingsmelding nr. 15 var en ny forståelse av geografi sentral:

Globalisering og geopolitisk endring utvider interessebegrepet og gjør at forhold ”langt unna” Norge (slett ikke er ”langt unna” politisk og interessemessig og) i økende grad påvirker våre interesser og handlingsrom i utenrikspolitikken. Stikkord her: Klima, finanskriser, pandemier, Afghanistan. Dette gjør at engasjementspolitikken i økende grad også blir interessepolitikk⁶

Den overførte betydningen av interesser, at det også kan tilegnes engasjementspolitikk er som vist tema for denne studien. Hypotesen eller påstanden, som jeg ønsker å bekrefte eller avkrefte er hvorvidt språkbruken, som i sitatet over, legger føringer for åpning av et ideologisk handlingsrom. Det var i talen til utenriksministeren språkbruken for meg først ble avdekket og som fanget min interesse. Formålet med kapittelet er å introdusere tema, motivasjon, aktualisering av det språklige fenomenet og å fortelle bakgrunnen for den nye bruken av begrepet. Kapittel 2 har som formål å bygge opp et teoretisk rammeverk som skal trekke på teorier fra sosialkonstruktivismen, politisk geografi, identitet i internasjonale relasjoner og politisk retorikk. Rammeverket skal fungere anvendbart ovenfor empirien ved at det danner et grunnlag for innsikt i hvordan man studerer språk, makt og politikk i et konstruktivistisk perspektiv. Kapittel 3 er et metodekapittel der jeg vil vise til prosessen og de metodiske valgene for studien og etter hvilke kriterier studier som denne bør bedømmes etter. Kapittel 4 er analysedelen og vil blant annet drøfte hvorfor et nytt språk rundt interesser oppstod og hvordan aktører i utenrikspolitikken utøver sitt handlingsrom og framstiller

---

⁶ Jonas Gahr Støre i tale på Stortinget 13.03.09,

http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/aktuelt/taler_artikler/utenriksministeren/2009/stmeld15_innledning.html?id=549512

---

sin utenrikspolitiske virkelighet.

Teoretisk rammeverk

For å forstå utformingen av utenrikspolitikk er det viktig å forstå hvordan språket er med på å utforme denne virkeligheten. Refleksprosjektet tar opp interesser som noe nytt og speiler tidligere betydninger av begrepet som gamle og tradisjonelle. Begrepet knyttes ikke bare til målbare realpolitiske anliggende, men knyttes også til altruistiske deler av politikken. I forbindelse med politikk blir språk ofte referert til som retorikk, og spørsmålet er da om retorikk blir mer viktig en substans. Fører språket rundt interesser til substansiell forandring eller bare til retorisk endring? Fairclough (2000) hevder at politikk alltid har vært konstituert i forskjeller i språkbruk og politisk kamp har vært en kamp om den hegemoniske språkbruken. Nøkkelord i teorikapittelet vil være *“den språklige vendingen”*, *diskursteori*, *geografi*, *internasjonale relasjoner*, *nasjonal identitet* og *politisk retorikk*.

Kapittelet danner det teoretiske rammeverket for anvendelse av empirien og skal for det første trekke på blant annet diskursteori med en introduksjon av den språklige vendingen.. Begreper som makt, ideologi og representasjon er viktige her og binder språk og politikk sammen. Begrepene hører under sosialkonstruktivismen som vitenskapsteori. Sosialkonstruktivisme bygger på et premiss om at all menneskelig erkjennelse er sosialt konstruert og viten og fortolkning av verden skjer gjennom menneskelig samhandling. For å få innsikt i hvorfor det forekommer endringer i språket rundt *interesser* vil jeg for det andre trekke på teorier innen politisk geografi. Det er anvendbart fordi den nye språkbruken blir legitimert av endringer i det geopolitiske maktbilde og hvordan globalisering påvirker utenrikspolitikken. Politisk geografi er sentralt i denne sammenhengen fordi det tilføyer en forståelse av globalisering og statens rolle, men er spesielt nyttig her fordi disiplinen teoretiserer rundt sted og rom og knytter det til makt. Til slutt vil en diskusjon av retorikk tilføre en innsikt i hvordan politikere bruker retorikk for å oppnå makt, i det Fairclough (2000) kaller fremførelsen av språket. En vitenskapshistorisk gjennomgang er nødvendig å starte med for å forklare hvordan studier av språklige fenomener oppstod.

Den språklige vendingen i samfunnsvitenskapen beskriver tverrdisiplinære utviklingstrekk og var en betydelig utvikling i vestlig tenking innen humaniora og samfunnsvitenskapen. I vendingen ligger premissen om at ved hjelp av språket skaper vi representasjoner av virkeligheten, men ikke avspeiling av den eksisterende virkelighet, men representasjonene er med på å skape den. I røttene til den språklige vendingen og hvordan språket blir forstått som et system finner vi ideene til lingvisten Ferdinand de Saussure. Den mest banebrytende ideen var om forholdet mellom språket og virkeligheten, at dette var arbitrært, det vil si uberegnelig og vilkårlig. Han mente at en

---

systematisk studie av språket ikke var mulig fordi språklige intensjoner er en høyst individuell aktivitet og derfor uforutsigbar. Saussure introduserte begrepet *parole*, der han viser til den konkrete språkbruk, og *langue* som er språkets struktur bygget opp av tegn. Sosio-lingvister har senere angrepet Saussures posisjon der de hevder at språk blir formet sosialt og ikke individuelt (Jørgensen & Phillips 1999). Utviklingen videre skulle vise seg å legge større vekt på språklig endring og koblingene mellom språklig og politisk praksis, som jeg vil diskutere senere i kapittelet. Tanken til Saussure ble videreført og anvendbar i samfunnsvitenskapen fordi språkvariasjon kunne bli brukt systematisk i forskning og fordi det er korrelasjon med sosiale variabler:

...language varies according to the nature of the relationship between participants in interactions, the type of social event, the social goals people are pursuing in an interaction, and so forth (Downes 1984 i Fairclough 2005)

Studier av språk gjennom teorier innen semiotikk og tegnlære ble dermed noe som ikke gjaldt bare språket isolert sett eller individet, men språkstrukturen kunne systematisk anvendes på grupper som samfunn og interaksjonen mellom individer. Målet til Saussure var å avdekke de språklige strukturer ved å avdekke hvordan et ord var spunnet i et nettverk av andre ord. Poststrukturalister har senere kritisert den saussureiske tegnlære fordi de mener at tegnene ikke har fastlåste plasser i forhold til hverandre. Tegnene får sin plass i forhold til andre tegn, men de kan forandres ut i fra i hvilken sammenheng de blir brukt. Tegn er sentralt å diskutere her fordi tolkningen av de språklige tegnene og deres forhold er trukket videre på i diskursteorien. Diskursteorien har hatt problemer med strukturalismens behandling av forandring fordi med strukturalismens fokus på den faste strukturen i språket blir tegnenes forandring umulig å studere. Poststrukturalister er uenige i den faste strukturens betydning, ved å hevde at strukturene er foranderlige og tegnenes betydning kan flyte i forhold til hverandre (Jørgensen & Phillips).

En av årsakene til at Saussures arbeid har ligget til grunn for den språklige vendingen, ligger blant annet i representasjon og hvordan dette formet hans semiotiske framgangsmåte. Her ligger prinsippet om at all mening avhenger av språket, og språket i denne forstand er et system av tegn, bilder, lyder, tekster, malerier, fotografier og lignende. Stuart Hall (1997) bygget videre på representasjon i språket hvor det ikke bare involverer språk, men tegn, symboler og bilder som er knyttet til mening. Det er hvordan verden blir representert gjennom språket og det knytter mening og språk til kultur. Det er en prosess der mening blir produsert og utvekslet mellom medlemmer av kulturer.

Konseptet representasjon er knyttet til flere teorier, Hall (1997) nevner tre tilnærminger: *reflective*, *intentional* og *the constructionist*. Den førstnevnte er representasjon av allerede etablert mening reflektert gjennom språket, objekter, folk og handlinger. Den andre tilnærmingen er hva den som uttrykker seg ønsker å formidle, den personlige intenderte meningen. Den sistnevnte tilnærmingen, *the constructionist*, er verdt å sette fokus på, fordi den forklarer konseptet representasjon som hvordan mening konstrueres gjennom språket. Det kan være en kombinasjon av allerede etablert mening, hva den som ytrer ønsker å formidle og fortolkningen til den som mottar budskapet. En konstruktivist vil si at det som tegnssetter verden og gir den mening er ikke selve betydningen av ordet og heller ikke konseptet. Men det som gir mening er hvordan tegnet stiller seg i forhold til andre tegn.

Den semiotiske forståelsen til Charles Sanders Peirce (i Heradstveit og Bjørge 1992) kan trekkes fram her fordi han så på det språklige systemet som mer dynamisk enn det Saussure gjorde. For Peirce var et tegns mening ikke så lett forståelig, han forklarer det på denne måten:

A sign is something which stands to somebody for something in some respect or capacity. It addresses somebody, that is, creates in the mind of that person an equivalent sign, or perhaps a more developed sign. The sign which it creates I call the *interpretant* of the first sign. The sign stands for something, its *object* (Peirce i Fiske 1985:45).

Denne prosessen kaller Peirce en *uendelig semiose*. Når vi skal forklare hva et tegn betyr, kan det like gjerne forklares med et annet tegn, som igjen kan forklares med et annet tegn. Semiosen kan forenkles gjennom begrepet kommunikasjon. Kommunikasjon forstått som en uendelig semiose er en prosess der vi får suksessive system av tegn som tolker andre tegn. Dermed kan språket eller andre tegnsystem håndteres som selvforklarende, man kan derfor forklare tegnet ved å vise til det mentale bildet hos mottakeren (Heradstveit og Bjørge 1992) Dette er interessant å ha med seg når man skal analysere politisk språkbruk. Politiske symboler har som regel lite meningsfyll og kraft i seg selv. Men i en bestemt situasjon og sammenheng får de mening.

Det oppstod et vendepunkt for strukturalister da Jacques Derrida (i Brown 1998) ga en grundig kritikk av de Saussures tegnsystem. Kritikken gikk ut på at Saussures semiotiske system manglet en måte å vise hvordan mening viste seg i språket. Prosessen i å avdekke mening kalles *dekonstruksjon*. Derrida er grunnleggeren av dekonstruksjon som tekstanalytisk metode, som søker å avdekke all systematisk ustabilitet og inkonsekvens i mening. Han bryter dermed med vestlig filosofisk tankegang, som er logosentrisk. Det vil si at språket og ordene er kapable til å

---

kommunisere en utvetydig, fastlåst mening. Derrida argumenterer for at det talte språket kommuniserer mening bedre enn det skriftlige, fordi det er nærmere den opprinnelige tanken. Det Derrida tar videre fra Saussure er at tegn er *arbitrært*, de er tilfeldige, men får først mening i konteksten og det aktuelle øyeblikket det blir kommunisert. I dette ligger det at vi tillegger verden betydning gjennom sosiale konvensjoner, hvor bestemte ting forbindes med bestemte tegn. Det er på dette området Derrida bryter med strukturalismen der han tilføyer at tegnsystemet er underlagt diskursive strukturer (Brown 1998).

Sosialkonstruktivismen er en fellesbetegnelse og favner over de begrepene og tilgangene jeg ovenfor har kartlagt. Det som karakteriserer den vitenskapsteoretiske tilgangen er fire nøkkelpremisser: (1) En kritisk innstilling ovenfor selvfølgelig viten; som innebærer at kunnskapen om verden ikke kan tas for en objektiv sannhet. (2) Historisk og kulturell spesifisitet. Det vil si at vår kunnskap om verden alltid kulturelt og historisk betinget. (3) Sammenheng mellom viten og sosiale prosesser: Våre måter å forstå verden skapes og opprettholdes i sosiale prosesser. (4) Sammenheng mellom viten og sosial handling: Forskjellige forståelser av verden fører til forskjellige sosiale handlinger og får dermed konkrete sosiale konsekvenser (Vivien Burr 2003). Et grunnleggende premiss ved en sosialkonstruktivistisk tilnærming er at en ting kan bare være kjent gjennom hva den *ikke* er. I en dekonstruksjon av en tekst eller et argument, er målet å finne ut om den avhenger av en opposisjonell strukturering. Hvis denne struktureringen blir avdekket, er det ofte i form av dialektiske begrepspar, og de fleste er satt opp der de er forskjellige og gjensidig utelukkende. Da er det mulig å avdekke hvilken side av begrepsparet innehar mer makt over den andre, og det kan resultere i avdekking av hierarkisk kamp om mening. Det svakeste begrepet blir ofte brukt til å identifisere og forsterke betydningen av det dominerende begrepet. Sosialkonstruktivismen, er en fellesbetegnelse på en rekke nyere teorier om kultur og samfunn, og diskursanalyse er kun en blant flere sosialkonstruktivistiske tilnærminger.

Diskursteori og kritisk diskursanalyse kan plasseres i den språklige vendingen fordi den bygger på en forståelse av språk og subjekt og trekker på strukturalistisk og post-strukturalistisk språkfilosofi. Et viktig skille her er at diskursive tilnærminger oppstod som en utvikling parallelt med semiotikken og representasjon. Stuart Hall og utviklingen av begrepet representasjon hører inn under den språklige vendingen, og trekker på en semiotisk forståelse, men jeg har inkludert semiotikken fordi jeg vil anvende representasjon i analysen da det gir et rammeverk for hvordan aktører representerer virkeligheten og etablerer mening i politikken. Semiotikken er også viktig fordi diskursteorien trekker på tegnlære og hvordan tegn og symboler konstruerer diskurs.

Diskursteori

Diskurs som innfallsvinkel gir et spesielt fokus på makt og ideologi, og er derfor anvendbart i studier av politisk språkbruk. Diskursteori trekker på strukturalistisk og post- strukturalistisk språkfilosofi, som hevder, at vår adgang til virkeligheten alltid er gjennom språket. Den fysiske verden blir ikke fornektet, men får kun sin mening gjennom diskurs. Poststrukturalismen har videreført Saussures tanker og system, med noen modifikasjoner. At tegnene ikke får deres betydning av virkeligheten, er ført videre, men de får betydning av hverandre i et strukturert nettverk. Det som ikke har blitt videreført er at språket har en uforanderlig og total struktur. Resultatet av dette er synet på diskurs som en bestemt måte å snakke om og forstå verden på. Vår måte å forstå verden på avspeiler ikke vår omverden, men vi spiller en aktiv rolle i å skape og forandre den. Makt, viten og ideologi er begreper som ofte ledsager diskursbegrepet. Vår viten om verden kan ikke umiddelbart tas for en objektiv sannhet, virkeligheten blir et produkt av våre egne måter å kategorisere verden på. Språket i seg selv spiller en således aktiv rolle i reproduksjon og transformasjon av diskurser og dermed sosial og kulturell forandring. Diskurser er meningsbærende, samfunnsmessige praksiser som organiserer vår forståelse av den materielle verden (Jørgensen og Phillips 1999).

Diskursanalyse hører inn under diskursteorien og er en analytisk tilgang og ble introdusert av Michel Foucault, som utviklet begreper og teori gjennom en rekke empiriske undersøkelser (Jørgensen & Phillips 1999). Sannhet, viten og makt er nøkkelbegreper i teorien og Foucault følger det sosialkonstruktivistiske premiss der viten ikke er en avspeiling av virkeligheten. Sannheten er en sosial konstruksjon der forskjellige vitenskapsregimer setter standard for hva som er sant og falskt. Foucaults undersøkelser på sannhet tilhører en av to faser i hans forfatterskap, den arkeologiske fasen. I denne utviklet han diskursteorien, og har som kjennetegn at han bruker såkalte arkeologiske redskaper. Det han er interessert i å avdekke arkeologisk, er hvilke utsagn som blir akseptert som meningsfulle og sanne i en bestemt historisk epoke. Foucaults formål er å avdekke strukturer i de forskjellige regimene, for å undersøke reglene for hva som er rett og galt. I den andre og senere fase av Foucaults forfatterskap, den genealogiske, utvikler han teorier om makt og viten. Maktbegrep blir her forstått som noe som ikke tilhører bestemte individer eller grupper, men er spredt over forskjellige sosiale praksiser. Det skal ikke forstås utelukkende som noe undertrykkende, men som noe produktivt: Makten konstituerer diskurser, viten og subjekter. Makt blir noe positivt og skaper muligheter i det sosiale. Med andre ord, makt er det som skaper vår

---

sosiale omverden, det er det som gjør at omverden ser ut og snakkes om på bestemte måter, mens andre muligheter utelukkes. Makt blir i følge Foucault en kontinuerlig sosial prosess. Sannheten, for Foucault, blir innlemmet og produsert av maktsystemer. Maktbegrepet til Foucault er viktig å belyse i denne studien fordi det er knyttet til politikk og objektivitet. Verken grupper eller individer kan ha besittelse av makt, men makt er det som skaper det sosiale og understreker kontingensen i vår sosiale omverden, som vil si det som er foranderlig. I følge diskursteorien er det makt som skaper viten, identiteter og de relasjoner mennesker har til hverandre. Makten kan sies å være produktiv fordi den produserer det sosiale, men samtidig kan det virke begrensende fordi den utelukker alternative muligheter.

Makt, ideologi og hegemoni er begreper som henger sammen i diskursteori. Foucault behandlet makt, og var inspirert av sin filosofilærer Louis Althusser. Althusser forklarer ideologi som et representasjonssystem der det skapes imaginære relasjoner mellom individer og til den sosiale formasjon (Jørgensen & Phillips 1999). Han er kjent for tesen om den dominerende ideologi, der en enkelt ideologi hersker i samfunnet uten muligheter for effektiv motstand. Han har blitt kritisert for å være for struktur-orientert, derav kom post-strukturalismen da aktøren og dens mulighet og handlingsrom til å påvirke strukturene. Makt er knyttet til ideologi på den måten at de ideologiske diskurser er de som bidrar til å opprettholde eller transformere maktreasjoner (Fairclough 1992). Mange teoretikere har forsøkt å formulere en tilgang til ideologisk praksis, som jeg skal se nærmere på nedenfor.

Antonio Gramsci (1991) anvendte hegemonibegrepet for å forklare den herskende konsensus i et samfunn der subjekter får autonomi og mulighet til å påvirke strukturene, i motsetningen til strukturalismen der subjektene var determinert av strukturene. Meningsdannelsen i følge Gramsci er et viktig redskap for å stabilisere maktforholdene, og gjennom meningsdannelsen kan maktforholdene bli naturalisert, med andre ord de blir tatt som en selvfølge. De diskurser som blir så fast etablerte at de blir en selvfølge at man glemmer dens *kontingens*, blir betegnet som *objektive*. Objektiviteten er et historisk resultat av politiske prosesser og kamper, og det er mellom det politiske og det objektive man finner begrepet hegemoni. Veien fra politisk konflikt til objektivitet går igjennom hegemoniske intervensjoner hvor alle alternative virkelighetsforståelser undertrykkes og *en* forståelse vinner fram som den naturlige sannhet (Jørgensen & Phillips 1999). Gramsci (1991) utarbeidet teorien om *hegemoni* som gir subjekter autonomien og handlingsrommet til å gjøre motstand mot den dominerende ideologi.

Konstruksjonen av subjekter er sentralt i sosialkonstruktivismen. Jeg vil trekke fram Laclau og Mouffes (1985) oppfatning av subjektet som *fragmentert*, det vil si at det ikke bare har posisjon i *en* diskurs, men i flere forskjellige diskurser. Prosessen der subjektet påkalles i flere posisjoner kalles *interpelling*. Subjektposisjoner som derimot ikke er i konflikt med andre posisjoner er et resultat av hegemoniske prosesser: Et resultat av at alternative muligheter har blitt utelukket og en diskurs framstår som den objektive sanne. Subjektet får identitet gjennom å bli representert diskursivt.

I diskursteorien er identitetsforståelsen konstruert rundt en rekke begreper. Identiteten er konstruert gjennom ekvivalenskjeder hvor begreper sorteres og sammenknyttes i kjeder ovenfor hverandre. Identitet er dermed alltid konstruert relasjonelt, man er noe fordi man ikke er noe annet. Subjektet er overdeterminert, det vil si at det har alltid en mulighet til å identifisere seg på forskjellige måter i en bestemt situasjon. En gitt identitet er derfor kontingent; mulig, men ikke nødvendig. Gruppeidentitet konstrueres på samme måte, men forskjellene innad i gruppen skjules på grunn av at gruppen konstrueres som en enhet. Gruppeidentitet har slik sett lukninger, det vil si at den utestenger alternative fortolkninger enn den altoverskyggende identitet. *Representasjon* er et viktig begrep i denne sammenheng. En hel gruppe kan bli representert av en ”talsperson” slik som valgte politikere i et representativt demokrati.

Ernesto Laclau og Chantal Mouffe (1985) har forsøkt å formulere en tilgang til ideologisk praksis. Her sikter de mot en forståelse av det sosiale som en diskursiv konstruksjon. Alle fenomener kan i prinsippet analyseres med diskursanalytiske redskaper. Et av diskursteoriens prinsipielle poeng er at diskurser aldri er helt stabile eller enerådende. Det er viktig å identifisere de forskjellige virkelighetsforståelser og hvor de står i antagonistisk motsetning til hverandre. Laclau og Mouffe (1985) følger en kritikk av Ferdinand de Saussures ideer om den strukturelle lingvistikk. Den saussureiske struktur kan ses som et *fiskegarn* der alle tegn i språket kan tenkes som knutene i garnet og de får deres betydning ved å være forskjellige fra hverandre på bestemte måter. Den poststrukturalistiske kritikken går ut på at betydningen av tegnene ikke kan fastlegges så entydig og endelig. Tegnene vil komme i forskjellige posisjoner i forhold til hverandre ettersom de brukes i språket og vil forandre betydning. I poststrukturalismen blir språkbruk et sosialt fenomen og betydning av sosiale fenomener kan aldri være fastlåste og det gir en plass til konstant sosial kamp om definisjoner på identitet og samfunn. Det som skjer i diskursteorien er at strukturbegrepet blir erstattet med diskurs fordi man aldri utelukker mulighetene for å tilskrive tegnene andre betydninger (Jørgensen og Phillips 1999).

Diskursteori har mange viktige begreper som må avklares før bruk i analyse. Når poststrukturalister kritiserer tegnenes fastlagte betydning, sier de at fastlåsningen er mulig men ikke nødvendig. De kan være flytende i betydningene og tegnene sies da å være *kontingente*. Diskursanalysens formål er å kartlegge de prosesser hvor man kjemper om hvordan tegnenes betydning skal fastlegges (Jørgensen og Phillips 1999). Tegnene i “fiskegarnet” kalles *momenter* der deres betydning er bestemt ut i fra deres forhold til hverandre. Diskursen etableres ved nodalpunkter. Et slikt punkt er et privilegert tegn som gir betydning til andre tegn som ordnes i forhold til nodalpunktet. Diskursen med momenter og nodalpunkter ordnes som en totalitet ved at den utelukker andre mulige betydninger. Laclau og Mouffe (1985) kaller det som blir utelukket for det *diskursive felt*, og det er her det er mulig å identifisere kampen om det diskursive hegemoni. Diskursen prøver å gjøre tegn til momenter ved å redusere deres flertydighet til entydighet. Dette kalles en *lukning*, en midlertidig stopp i tegnenes betydning. Tegn settes i relasjon med andre og får andre tegn til å gi mening gjennom en *artikulasjon* av betydningen. Tegn som kan tilskrives forskjellige betydninger kalles *flytende betegnere*. I en diskursiv kamp er det de flytende betegnere som blir kjempet om å tilegne betydning. Nodalpunkter er flytende betegnere og fungerer som krystalliseringspunkt i diskursen, disse betegnere vil derfor alltid true med å destabilisere entydigheten i en diskurs (Jørgensen og Philips 1999).

Politisk geografi

Den kalde krigens slutt skapte ny grobunn for politisk geografi som vitenskapelig felt. En av hovedårsakene til dette var at verden ikke lenger ble definert i geografiske kategorier i en bipolar linje, med ytterpunktene øst og vest. På mange måter har murens fall dermed representert en brytningstid som også har påvirket den vitenskapelige utviklingen i politisk geografi. Med disse endringene der vitenskapen ikke lenger kan navigere etter klare skiller har geografi fått en annen betydning. Forskyvningen skjedde etter murens fall da Sovjet mistet likeverdig status som supermakt, og USA ble hegemon. Men nå ser vi et multipolart maktbilde med flere kommende supermakter; Kina, India, Brasil, Sør-Afrika og Russland er å regne med. Geografien ser dermed annerledes ut og må struktureres etter dette maktbildet. Nasjonale grenser kan heller ikke lenger regnes som den primære målenheten for hvordan et samfunn blir påvirket, fordi vi med den nye maktbalansen er knyttet til flere maktpoler. Til eksempel i Norge blir renten påvirket av prisnivået i Kina som en konsekvens av produktiviteten og tilførselen av billige konsumvarer. Verden er knyttet sammen langs andre dimensjoner enn tidligere, fordi globalisering og geopolitisk endring gjør at et lokalsamfunn, eller en nasjon, er vevd inn i verdenssamfunnet på en ny måte.

I studier innen politisk geografi behandles sted, rom og territorium integrert med globale mønster av makt og konflikt. Geografisk tankegang bringer de stedlige og romlige nivåene sammen med politikk. Stater er tradisjonelt sett på som den primære enheten for utøvelse av makt og politikk i en internasjonal arena, og har brakt diskusjoner innen disiplinen rundt territorialiseringen av statens suverenitet. Geografer diskuterer også hvordan folk blir påvirket av utviklingen av transnasjonale handlinger og organisasjoner, ved at de i større eller mindre grad føler seg knyttet til det fysiske stedet. Føler borgere av en stat tilhørighet og identifiserer seg innenfor statens fysiske grenser? Fenomener som grenser, territorium, flyt og nettverk blir relatert til som romliggjøring av politikken⁷. Disiplinen har gjennomgått mange tradisjoner, vendinger og utvikling av underdisipliner. En av utviklingene, som er viktig for denne oppgaven er det Cox (2008) kaller sosialiseringen av politisk geografi, som kjennetegnes av den voksende interessen i annen samfunnsvitenskapelig teori. Post-strukturalistisk innflytelse er en utvikling og har ført til en diversifisering av disiplinen, med mer fokus på den romlige inndelingen av verden og fokus på makt. Foucauldiansk maktforståelse knyttet til internasjonale relasjoner er noe jeg vil gå nærmere inn på. Jeg vil først tegne opp noen underdisipliner som empirien er anvendbar i lys av.

Agnew (2000) hevder at politisk geografi som disiplin fått en oppvåkning etter den kalde krigens slutt. Grunnen til det er en ny maktorganisering av verden og disiplinen og teoretikerne var tvunget til å omstilles. John Agnew, Guntram Herb, Gearoid Ó Tuathail og Scott Allen har vært betydelige bidragsyttere til fornyingen av disiplinen. To kategorier er nyttige å nevne i denne sammenhengen. Den ene er fokuset på identitet basert på geografiske skalaer. Den andre er kritisk geopolitikk som setter spørsmålsteget ved tradisjonell geopolitikk, derav navnet kritisk. I denne retningen fortøner påvirkningen av post-strukturalismen og den språklige vendingen, som er relevant her. Jeg vil drøfte disse kategoriene og hvilke elementer av endringen de har bidratt til.

Nasjonalstaters identitet og grenser i en ny geopolitisk orden er et område som har fått mye oppmerksomhet. Kaplan (Herb & Kaplan 1999) hevder at identitet ikke lenger kan være bundet til nasjonalstaten. Det heter seg at dannelsen av politiske identiteter, inkludert de nasjonale til "zones of increasing extent" eller geografiske skalaer, fra lokal til global, der mennesker kan ha tilhørighet til hverandre, men blir avkuttet av statsgrenser. *Kritisk geopolitikk* er et annet betydelig område innen politisk geografi, her er Gearoid Ó Tuathail en sentral teoretiker. Han sier at begrepet kritisk

---

⁷ "spatialities" egen oversettelse

---

geopolitikk, betyr at man setter spørsmål ved selve geopolitikken, kritiske spørsmål, og søker etter nye svar. Ó Tuathail (1992) har også bidratt til å rekonseptualisere geopolitikk med en diskursiv tilnærming. Han nevner at geopolitikk er definert som en diskursiv praksis ved at intellektuelle som behandler staten *romliggjør*⁸ internasjonal politikk og representerer det som en verden karakterisert av spesifikke typer sted, mennesker og situasjoner. I en tradisjonell akademisk forståelse er geopolitikk geografien i internasjonal politikk, spesifikt forholdet mellom fysisk miljø, som sted, ressurser, territorium, og utførelsen av utenrikspolitikk. Det paradoksale med geopolitikk er at det i tidligere studier har vært særpreget ideologisk og sterkt politisert form for analyse (Agnew & Ó Tuathail 1992) :

Geopolitical theory from Ratzel to Mackinder, Haushofer to Bowman, Spykman to Kissinger was never an objective and disinterested activity but an organic part of the political philosophy and ambitions of these very public intellectuals. While the forms of geopolitical writing have varied among these and other authors, the practice of producing geopolitical theory has a common theme: the production of knowledge to aid the practice of statecraft and further the power of the state (Agnew & Ó Tuathail 1992:192).

For å komme til kjernen av hva som er politisk med politisk geografi, er det hensiktsmessig å fokusere på dens sentrale konsepter; makt, territorium, grenser, skala og sted. Herb (2008) forklarer utviklingen av politisk geografi ut i fra den enheten som har mest synlige politiske strukturer, staten. Han identifiserer tre forskjellige tilnærminger politiske geografer kan påvirke statsmakten. Den første tilnærmingen støtter maksimeringen av den territoriale statsmakt, her privilegeres nasjonal interesse og det er en klar realist og makt-orientert tilnærming. Muligheten til endring ligger i påvirkningen av maksimering av makten gjennom statsdominanse. Den andre tilnærmingen er å bistå i håndtering av statens territorielle makt. Det politiske motivet her er å påvirke til nøytralitet og objektivitet, målet er å opprettholde statsmaktens *status quo* og staten som enhet blir ikke satt spørsmålsteget ved. Den tredje tilnærmingemetoden er å sette kritisk spørsmålsteget ved statens territorielle praksis, det vil si dens aktivitet, formål og legitimitet. Her blir maktbegrepet forstått i flere skalaer, fra individer til globale nettverk. I denne tradisjonen kan fokuset dreie seg rundt studie av makt i samfunnsklasser, identitet i sosiale grupper eller i den diskursive makten og produksjon av kunnskap. Disse tre formene for disiplinens tilnærming til staten representerer historiske epoker.

---

⁸“Spatialize”, egen oversettelse

Den første tilhører en tidsperiode med rivaliserende imperialismen fra slutten av 1800-tallet. Den andre tilhører perioden med positivistisk nasjonsbygging på 50-tallet, og den siste tilhører den kritiske tradisjonen, post-positivistisk der politisk geografi har fått en oppvåkning, som forklart ovenfor. Kjernen i denne oppvåkningen i den kritiske tradisjonen, ligger etter min oppfatning i begrepet *spatiality*, der statsmakt ikke nødvendigvis definert etter den fysiske geografien som territorium og grenser. I kritisk geopolitikk ser man sted på en ny måte, særlig når sted blir knyttet til makt. Dette bryter med den tradisjonelle forståelsen av geopolitikk, der staten ble sett på som et ekspansivt organ.

Agnew og Ó Tuathail (1992) argumenterer for at geopolitikk kan ses på som en diskursiv praksis. På denne måten å knytte geopolitikk til *spatiality* og bryte med den tradisjonelle ideologiske geopolitiske tradisjonen, der disiplinen skulle bidra til å maksimere statsmakten. Hovedargumentet som er lagt til grunn for at geopolitikk kan være diskursiv praksis er argumentet om at geografi alltid er en sosial og historisk diskurs. Det betyr at den alltid er knyttet opp til politikk og ideologi. Videre hevder de at geografi aldri er et naturlig, objektivt eller ikke-diskursivt fenomen som er separert fra ideologi eller står utenfor politikken.

I Norge har også politisk geografi gjennomgått de evolusjonære trekkene beskrevet ovenfor. På den ene siden kan man observere et økt fokus på makt, spesielt innenfor den ”nye” sosiale og kulturelle geografien. Dette representerer et skifte fra fokus på politikk til fokus på makt som den konseptuelle kjernen i disiplinen. Maktorienteringen er tydelig i studier og konstruksjoner av sosiale identiteter og geografisk sted. Den diskursanalytiske vendingen i kritisk geopolitikk har opptatt forskere i Norge innenfor flere disipliner som behandler internasjonale relasjoner og er knyttet til institutter som Norsk Utenrikspolitisk Institutt (Stokke & Sæther 2010). Iver Neumann er sentral i denne utviklingen i Norge ved at han har knyttet diskurs, identitet og makt til studier som behandler internasjonale relasjoner. Nedenfor skal noen av hans teorier diskuteres og andre ved å plassere nasjonal identitet og selvilde, som er et nyere felt innen politisk geografi.

Identitet og nasjon

Identitet kan defineres i geografiske skalaer helt ned på individnivå, til grupper, og til nasjonalt nivå som er fokuset i denne studien. Med andre ord hvordan nasjoner speiler seg med hverandre i internasjonale relasjoner gjennom konstruerte selvilder. En filosofisk forståelse av jeget er sentralt her fordi dette er grunnelementet i hvordan bruken av kollektiv identitetskonstruksjon oppstod i

---

studier av denne karakter. Begrepsparet *vi* og *i* speiling av, eller i motsetning til, *de andre*, bygger igjen på en vestlig forståelse av jeget, og har vært en viktig utvikling i studier av identitet i internasjonale relasjoner. Identitetskonseptet bygger på teorier innen flere disipliner, fra filosofi til antropologi og innen realisme og konstruktivisme. I dette avsnittet vil jeg gi en gjennomgang og diskutere hvilke teoretiske og vitenskapelige tradisjoner det trekker på, samt å plassere dette studiet i det teoretiske landskapet.

Subjektet, eller jeget, får identitet gjennom å bli representert diskursivt. I følge Meyer og Sirnes (1999) har debatten om identiteter sin dannelselse, opprettholdelse og oppløsning vært sentralt i internasjonale forskersamfunn de siste tiårene. Subjektforståelsen har sin bakgrunn i opplysningstanken og filosofen Rene Descartes sitt subjektbegrep. I følge Descartes fremstår subjektet som autonomt, sentrert og defineres gjennom sin fornuft som en enhetlig og selvtilstrekkelig størrelse som har fullt innsyn i sine tankeoperasjoner. Subjektet er, erkjennelsesteoretisk sett, herre over naturen. Dette synet har dominert forskernes selvforståelse og identitet gjennom 300 år og har gitt makt til vitenskapen som et privilegert sannhetsregime og den instansen som avgjør hvilke utsagn som er sanne og hvilke som er falske (Meyer og Sirnes 1999). Foucault (i Jørgensen og Philips 1999) bryter med den vestlige subjektforståelsen. Han mener at subjektet blir konstruert i diskursen og er desentrert. Det er spesifikke praksiser hvor subjekter innordner seg i maktsystemer som ofte kan virke naturaliserte eller påtvunget oven i fra. Clifford Geertz (1979) advarte mot å se vestlig tankegang som det naturlige, det objektivt sanne. «Den moderne» vestlige oppfattelsen av selvet er unikt, bundet og selvmotivert. Historien bak forståelsen av jeget strekker seg tilbake til romertiden, da personer skulle ha rettigheter og plikter gjennom erkjennelsen av sitt indre liv. Av denne grunn er det interessant at Foucault bryter med forståelsen av jeget som har preget vitenskapsfilosofien i århundrer.

Hegel (1977) startet på sin tid å teoretisere rundt *jeget* og *de andre* relasjonelt, det vil si som et konseptuelt par. Begrepsparet hadde ikke nødvendigvis et motsetningsforhold, men for å erkjenne jeget må jeget og 'de andre' gjensidig erkjenne hverandre.

Each is for the other the middle term through which each mediates itself; and each is for himself, and for the other, an immediate being on its own accord, which at the same time is such only through this mediator. They recognize themselves as mutually recognizing one another. (Hegel 1977:112)

Hegel hadde en dialogisk forståelse av begrepsparet jeget og de andre. Det vil si at de to begrepene ikke er motpoler, i et motsetningsforhold, men de virker ut i fra hverandre i en slags dialog. Marx implementerte en mer dialektisk forståelse, og denne har blitt den mest dominerende innen samfunnsforskning, der de fleste teorier rundt kollektiv identitetsdannelse er dialektiske. Dialektisk forstås som det motsatte av hverandre, men er samtidig gjensidig avhengige og speiles av hverandre (Neumann 1999). Said (1985) snakket på sin side om “vi” og de andre på en dialektisk måte, der det som karakteriserte vestlig kultur var det motsatte av hva Østen var. *Orientalisme* kalte han denne tankegangen. Her kan man kjenne igjen den vestlige modernistiske tanken rundt selvet. Der subjektet, vesten blir det naturlige, utgangspunktet, viet, mens Østen blir *de andre*. Det historiske perspektivet av Orientalisme er interessant i denne sammenhengen. Ved å konstruere mening, ytring, beskrivelser om orienten klarte europeisk kultur, i post-opplysningstid, faktisk å produsere orienten politisk, vitenskapelig, imaginært og ideologisk. Med andre ord, Orientalisme er en vestlig måte å dominere, restrukturere og ha autoritet over orienten, som er høyst levende i dagens internasjonale politikk. Iver Neumann er som en pioner å regne i norsk akademia i teorier om nasjonal identitet i internasjonale relasjoner. Han har trukket på teorier innen sosialantropologien og sosialkonstruktivismen i sine studier av internasjonale relasjoner.

The discipline of international relations is witnessing a surge of interest in identity and identity formation. This development has definitely been permitted and facilitated by the general uncertainty of a discipline which feels itself to have spent the 1980s barking up the wrong trees. A lack of faith in the old has made it easier for the new to break through. And yet, having been foremost among the common concerns of social theory for years and years, it is hardly coincidental that `the new` happened to take the study of identity formation as one of its major shapes (Neumann 1996:3).

Videre sier Neumann (1996) at ideer og teorier rundt identitetsformasjon har oppstått rundt begrepsparet *vi/de andre*. Han sier at ved å få innsikt i hvorfor disse ideene har oppstått, vil det ikke bare lettere å forstå den internasjonale organiseringen av stater, men vi vil få innsikt i den ontologiske statusen til aktører i verdenspolitikken, det vil si hvordan virkeligheten ser ut for disse aktørene. I studien *Uses of the Other: The East in European Identity Formation* sier Neumann (1999) at teoretisering rundt kollektiv identitet har fulgt fire retninger, som han navngir; *ethnographic, psychological, continental psychological* og *“the Eastern Exclusion”*. Jeg vil ikke her gå inn på alle retningene, men jeg vil fokusere på henholdsvis den etnografiske og den sistnevnte ”den østlige ekskluderingen”. Jeg vil forklare hvorfor: *ethnographic*; har blitt brukt i

---

studier av nasjonalisme, sosial inkludering og ekskludering. Det var først og fremst sosialantropologien som trakk på den etnografiske retningen, og grupperingene omhandlet ofte etnisitet. Denne retningen er viktig å belyse for det var i denne ”vi og de andre” dikotomiet i internasjonal politikk oppstod. ”*The Eastern excursion*» trekker på Edward Saids teori skrev om orientalismen der vestens speiling av østen, konstruerer østen. Dette er et klassisk eksempel på en kollektiv identitetskonstruksjon. Denne retningen er i følge Neumann (1999) ikke spesielt etablert innen akademia, men til felles har teorier innen retningen utgreiinger av vi/de andre relasjoner. I denne retningen ligger Edvard Saids orientalisme og hvordan vi og de andre relasjoner fungerer dialektisk og ikke dialogisk med ekskludering av *de andre*. Grunnen til at denne retningen er verdt å nevne er fordi identitet i internasjonale relasjoner bærer i stor grad fortsatt på disse konstruksjonene, enten det har blitt videreført eller blitt tatt avstand fra.

Nasjonal identitet kan også være forestilt gjennom språk. Neumann (1996) hevder at språket har vært en avgjørende indikator for nasjonal identitet. Kollektiv identitetsdannelse fikk grobunn i sosiologisk og antropologisk forskning på 90-tallet Gullestad (i Neumann 1996), inspirert av Anthony Giddens beskriver begrepet slik:

...identities are those qualities with which the individual identifies and of which he or she desires social confirmation. Some identities are directly tied to social roles, while others such as national and ethnic identities can be aspect of several roles. Modern people construct many fleeting and situation-specific identities, but they usually strive for a more or less coherent and continuous image of the self (Gullestad i Neumann 1999:217)

Det å bygge en politisk nasjon innebærer å konstruere en fortelling om hvem som er inkludert og ekskludert i forestillingen om nasjonen, og avhenger til sist av en følelse av *folket*. I følge Neumann (2003) har moderne nasjonalstater på den ene siden hatt en selvforståelse som unike i kraft av sin unike geografi og sin unike historie. På den andre side er forståelsen av tid og rom som kategorier hinsides forstanden, og har blitt forstått som universelle kategorier. Han hevder at en nasjon blir sett på som unik, men på den annen side er den enkelte nasjon unik i en universell kontekst, nemlig i en kontekst der all verden er inndelt i nasjonalstater. Identitet kommer fra latin *idem* – det samme; man er kanskje unik, men den konteksten man er unik innen, er en kontekst der alle de unike enhetene er av samme type. Nasjonalismen er altså bokstavelig talt en internasjonal doktrine, i den forstand at doktrinen om at hver nasjon skal ha sin egen stat gir en totaliserende oppskrift på hvordan verdens sosiale organisasjon skal være. Som internasjonal doktrine stiller nasjonalismen opp en form, nasjonalstaten, og denne formen er det opp til innbyggerne å identifisere seg med (Neumann 2003).

Nasjonalisme er også en måte å konstruere kollektiv identitet på. Spesifikke nasjonalistiske prosjekter har hatt et etnisk fokus og påstått tilhørighet til et fedreland og territorium. De største skillene i litteraturen i synet på nasjonalisme er mellom *konstruktivister*, *instrumentalister* og *primordialister*. De sistnevnte legger vekt på de historiske og sosiologiske premissene en nasjon ble grunnlagt på. Instrumentalistene hevder at denne oppfinnelsen som er nasjonen, ofte er en selvbevisst og manipulativ måte elitene forsøker å sikre makten ved å mobilisere oppslutning om en nasjonal ideologi. Calhoun (1997) hevder at det åpenbart er tilfelle at nasjonale ledere ofte manipulerer følelser og identiteter til folket. Nasjonalitet er en av mange måter å kategorisere identitet på som har hatt stor betydning i den moderne tidsalderen. Nasjonal diskurs deler mange elementer med rase, klasse, kjønnsdiskurser der de er konstruert rundt likhet mellom individer, mer enn de er basert på individenes konkrete nett av relasjoner (Calhoun 1997).

For å forstå hva som binder en nasjon sammen, hva som skaper nasjonal identitet, vil jeg igjen rette fokus på teorier som omhandler staten, da dette er sentralt i politisk geografi. Hva er en stat og hvordan konstrueres menneskelig tilhørighet og samhold i staten? Max Weber (1958 i Cox 2008) sier at en stat er et menneskelig felleskap som hevder monopol over lovlig bruk av makt innen et gitt territorium. Han hadde en ide om at samhold i staten kunne bygges på at statsansatte skulle behandle fremmede på samme måte som nære familiemedlemmer og på den måten skape en generalisert moral i samfunnet. Realister hevder i følge Cox (2008) nødvendigheten av den territorielle forståelse av staten. Politisk geografi er på sin side opptatt av å se statssuverenitet i forskjellige samfunnskontekster, som for eksempel nord/sør dikotomien der stater er langt fra likeverdige i å utøve makt innenfor eller utenfor sine territorielle grenser. På individ og husholdsnivå er identitet, hjemlighet og grenser definert ut i fra de territorielle grensene til den suverene staten. Derfor sier Cox (2008):

Effective critique of the state-centered assumptions in policy-making and academic research therefore requires that we unravel the discourse of state sovereignty as the conceptual encasing that enframes and enables the narratives of borders, identity, and society that are well studied by political geographers (Cox 2008:97).

For politiske geografer, i motsetning til realister, blir ikke staten tatt for å være en gitt enhet som ikke blir satt spørsmålsteget ved. Staten blir sett på som en historisk konstruksjon, hvis påvirkning

---

har en romlig variasjon. Diskursen der statssuvereniteten er oppfattet som territoriell er utilstrekkelig for å analysere aktuell maktpraksis innen staten. Som et subjekt i en internasjonal politisk arena er staten basert på et modernistisk vestlig konsept om det autonome jeget (Cox 2008).

Politisk retorikk

Politisk retorikk, i både teori og praksis, går tilbake til antikken, og språk har derfor alltid vært en relevant betraktning i politiske analyser. I følge Aristoteles (1991) er retorikk "evnen til å se, i hvert enkelt tilfelle, de tilgjengelige midler for overtalelse".⁹ Dette avsnittet skal ta for seg en teoretisk gjennomgang av retorikken, dette er nødvendig å si eksplisitt fordi retorikk som vitenskap ofte kan oppfattes metodisk. Det er interessant å inkludere retorisk teori fordi det kan anvendes i forhold til aktører eller subjektene i den diskursive praksis. Det legger grunnlag for en forståelse av hvilke motiver subjekter har for de politiske ytringene, hvordan de utføres og hvordan det kan tolkes hos mottakerne. I talehandlingen utøver taleren handlingsrommet innen strukturene. Retorikk kan betegnes som politisk språkbruks normative disiplin og skiller dermed fra annen språkteori. Det vil si at retorikk studerer hva et budskap bør inneholde og hvordan dette påvirker mottaker og dens tolkning. Vitenskapen tilføyer konkrete egenskaper og begrep for å analysere talehandlinger. Retorikk som vitenskap og analyseverktøy kan tilføye, som andre språkvitenskaper som diskursteori ikke kan, er en metode for å analysere det retoriske øyeblikk selve talehandlingen. Fairclough (2000) sier at politiske motsetninger alltid har vært manifestert gjennom politisk språkbruk, og politisk kamp har alltid vært en kamp mot den dominerende språkbruken. Representasjoner av verden i det politiske felt blir ofte omtalt som retorikk

I det offentlige rom er det politikere som formidler budskap til en bredere folkemengde. Men det er ikke lenger slik som i Cicero og Cæsars tid at politikere taler direkte til folkemengder. I dag foregår politisk kommunikasjon gjennom kanaler som fjernsyn, aviser og internett. Kock (2003) hevder at spørsmålet ikke er om politikere klarer å utøve herredømme over mottakere, men om budskapet har en funksjon som er påkrevd. Med dette mener han at det er påkrevd at budskapet skal ha som funksjon og at mottakerne vil sitte igjen med et beslutningsgrunnlag i demokratiet. I politisk retorikk utspiller det seg flere interesser. Det er ikke bare politikere som avsender man skal ta hensyn til, men det er folket som mottakere. Retorikk er symbolsk handling men vil alltid være en verbal ytring. Enhver slik handling er symbolsk (Burke 1957). Det vil si at en politisk ytring ikke kan ses isolert men alltid i en bredere kontekst, i sammenheng med ideologi og verdsettet til det

---

⁹ Egen oversettelse

---

enkelte parti, departement eller regjering. Politikk kan defineres som en kamp mellom symboler og perspektiver om hvordan samfunnet skal tolkes og forstås. Retorikk er språklig handling, men kan også være politisk strategi (Børhaug 2007). Teoretikere som har behandlet politikk og retorikk deler en generell oppfattelse om at vi lever i en verden av symboler, i en *tåke* av delte meninger, et perspektiv i hvilket vi kommuniserer med hverandre (Stark 1996). Retorikk har blitt et utvannet begrep i dagligtale, særlig i tilknytning til politikere blir det retorikk ofte brukt om kjennetegn eller karaktertrekk, at de er gode retorikere. På den ene siden så handler retorikk om verbalspråket, men det kan også på en annen side være en generell symbolsk kommunikasjon (Wright 2005). Dette innebærer språket i kombinasjon med kroppsspråk, situasjonen, konteksten og fortolkningen hos mottaker.

Norman Fairclough (2000) har gjort en lengre studie av britiske Labour Party under Tony Blair, der politikken og partiets strategi ble lagt om ved hjelp av strategisk planlagte språklige konstruksjoner, gjennom *spindoctors*, som er politiske aktører spesielt ansatt for å konstruere språkbruk i media.¹⁰ Labour Party konstruerte en ny ideologi, «The third way». Denne politiske diskursen spant ut i fra en antagelse om den globale økonomien som førte til en vektlegging av konkurranse mellom storbritannia og andre nasjoner. Derav oppstod det prosjektet ”nasjonal fornyelse” som hadde som mål å forbedre Storbritannias konkurranseevne. I prosjektet var det et sterkt fokus på nasjonal identitet med språkbruken rundt ”one nation”, et fokus på transformering av sivilsamfunnet og relasjonene mellom regjeringen og folket. For å bedre konkurranseevnen i den globale økonomien ble det fokusert på entreprenørskap og en kunnskapsbasert økonomi, det ble legitimert med argumentet om at det ville også utjevne sosiale forskjeller. Denne logikken gikk under ”ny politikk” og transcenderte skillene i politikken mellom den ”gamle” venstre med den ”nye” høyresiden i britisk politikk. Språkbruken viste seg å fungere som en sammenfletting av politikk som viste seg å treffe et bredt lag i den britiske befolkningen.

Fairclough (2000) gjør en interessant distinksjon mellom to måter å se retorikk på. Den ene er der politisk retorikk bare blir ord fordi regjeringen ikke greier å følge opp ambisjoner eller i handling. Den andre og mindre åpenbare måten, er der regjeringens handlinger går utover den verbale ytringen. Det vil si at den språklige handlingen gir inntrykk av en ting, men den faktiske handlingen gjør noe litt annet. Retorikk og virkelighet blir satt opp som et begrepspar i denne studien. Han spør seg om man i det hele tatt kan gjøre denne distinksjonen, men argumentet går som følger: hvis vi ikke kan skille mellom retorikk og virkelighet kan vi heller ikke sammenligne og undersøke om det

---

¹⁰ Begrep tatt fra Fairclough (2000)

---

faktisk er et skille. Det er her analysen har et formål, ved å undersøke forskjellene mellom diskursiv praksis, der meningen blir produsert og konsumert, og sosial praksis der diskursiv praksis kan påvirke sosial forandring. Det som er interessant i ”The Third Way” casen, er som vist ovenfor hvordan naturalisering av språkbruk gjennom prosjekter og media, og et forsøk på en sammenfletting av politikk, kan åpne for handlingsrom i politikken og ny meningstilskrivelse.

Det teoretiske rammeverket trekker på teorier fra diskursteori, politisk geografi, identitet i internasjonale relasjoner og politisk retorikk som drøftet ovenfor. For å oppsummere kapittelet vil jeg kort forklare de teoretiske valgene og hvorfor disse tilføyer en forståelse av hvordan det nye språket rundt interesser i utenrikspolitikken. Diskursteori og sosialkonstruktivismen forklarer bakgrunnen for hvorfor og hvordan slike fenomener blir studert i samfunnsforskning. Den tilføyer en innsikt i hvordan språk er med på å forme virkeligheten gjennom maktsystemer som jeg skal vise til gjennom casen min. Politisk geografi er den disiplinen innen samfunnsgeografien jeg stiller meg under, fordi den teoretiserer rundt det politiske i geografien. Teoriene knytter forståelse av staten i globaliseringsprosesser og hvordan stater har blitt påvirket det geopolitiske maktbilde har endret seg siden den kalde krigen. Denne innsikten er sentral i studiet av nyere utenrikspolitikk fordi det er Norge blir påvirket og former praksis etter det endrede bilde. Men mer konkret blir er det sentralt i forhold til denne studien da globalisering og endring av makt legger selve grunnla for den endrede bruken av interesser.

Teorier på identitet i internasjonale relasjoner og hvordan en nasjon konstruerer et selvilde bygger en forståelse av hvorfor Norge har konstruert forestillingen ”fredsnasjon” og hvordan denne ble brukt som et mykmakt-middel i relasjon med andre stater. Interesser bygger også denne identitetskonstruksjonen da bruken blir basert på hva ”vi er som nasjon” som Støre forsvarte Stortingsmeldingen med, vist til innledningsvis. Videre har jeg inkludert et delkapittel med teorier innen politisk retorikk. Valget gjorde jeg på bakgrunn av at mye av materialet mitt er taler og jeg fikk da en forståelse av hvordan slik retorikk fungerer politisk. Politisk retorikk ble inkludert med inspirasjon fra Faircloughs (2000) bok ”*New Labour, new language*” der han studerer språkbruken til Tony Blair og knytter en diskursiv tilnærming med retorikk.

Casen til Fairclough fungerer som en overgang fra teori til analyse fordi den introduserer en forståelse av hvordan slike fenomener av språkbruk og politiske språkssystemer kan studeres. Diskursanalysens formål blir å avdekke hvilke myter om samfunnet som objektiv realitet, som impliseres i tale og handlinger. Taler og diskursive handlinger er virkelighetsrepresentasjoner i den

---

utenrikspolitiske diskursive praksis, og skal studeres nærmere for å svare på problemstillingen.

Metode

For å besvare problemstillingen i denne studien velger jeg kritisk diskursanalyse (KDA) som metode, fordi jeg behandler et sosialt fenomen med en språklig tilnærming. Analysen skal vise til en kartlegging av diskurser, deres orden og relasjoner i praksisen. Når det er lagt til grunn skal jeg gjennom aktørers virkelighetsrepresentasjoner og forestillinger av politikken og drøfte hvorvidt det åpnes for ny mening. På denne måten kan jeg svare på hvordan den nye språkbruken kan åpne for et ideologisk handlingsrom. Jeg vil ta utgangspunkt i kritisk diskursanalyse fordi denne metoden søker å undersøke relasjoner mellom diskursiv praksis og sosiale og kulturelle utviklinger i forskjellige sosiale kontekster (Jørgensen og Phillips 1999). Metoden er anvendbar for å studere konkret språkbruk fordi den går inn i språket og dets struktur for å avdekke maktforhold, ideologi og politiske prioriteringer. Denne tilnærmingen skiller seg fra Laclau og Mouffes (1985) tilgang da KDA aksepterer materialitet, det vil si at den erkjenner virkeligheten utenfor diskurs, og det er mulig å trekke på annen sosial teori. Meningsdannelsen blir endelig etablert på grunn av språkets grunnleggende ustabilitet og forandres gjennom at diskurser påvirker hverandre gjennom diskursiv kamp. Derfor tar jeg utgangspunkt i kritisk diskursanalyse fordi den skiller seg fra Laclau og Mouffes tilgang ved at den legger vekt på at diskurs forandrer den sosiale verden. Dermed erkjennes at det eksisterer en sosial verden, for diskurs er bare et av flere aspekter. KDA's sentrale utgangspunkt ligger i forandring, ved at konkret språkbruk alltid viser tilbake til tidligere betydninger som allerede er etablerte (Jørgensen & Phillips 1999). Selv om jeg lener mest mot en kritisk diskursiv tilgang vil jeg trekke på noen begreper fra Laclau og Mouffes diskursteori som forklart i teorikapittelet.

I politikken foregår det en pågående kamp om å etablere mening. Derfor er det interessant å se på språkbruk diskursivt fordi man kan avdekke hvordan mening etableres, hvilke som inkluderes og hvilke som utelukkes. Mening skapes dermed relasjonelt, som innebærer at ved å utelukke en betydning skapes en relatert betydning. For å analysere språkbruken rundt interesser i utenrikspolitikken har jeg tenkt at det er viktig som kontekst å studere nasjonal identitet og selvilde og hvordan det konstrueres. Dette er en viktig del av det utenrikspolitiske arbeidet, da det muliggjør hvilke områder som prioriteres og dermed skaper politisk legitimitet. Nasjonal identitet i internasjonale relasjoner og hvordan dette brukes til å bygge opp et renommé i internasjonal politikk har blitt definert som myk makt. Jeg vil vise til hvordan Norge har speilet seg internasjonalt og utøvd myk makt ved å diskutere forestillingen "Norge som fredsnasjon". Dette er en forestilling om en nasjonal identitet som bygger på en idealisme diskurs. Eksempelet viser at språkbruken har endret seg substansielt, og at slike tydelige nasjonsforestillinger ikke lenger blir konstruert på

---

samme måte. Grunnen til at jeg tar med dette eksempelet er for det første viser hvordan identitet og myk makt blir brukt i praksis, men også for å vise til intertekstualitet. Det vil si at meningsetableringen og den aktuelle diskursordenen i utenrikspolitikken trekker på tidligere forestillinger, ved at den enten blir reproduisert eller tatt avstand fra. Den markante endringen i språkbruk rundt idealpolitikken, har som nevnt innledningsvis, blitt naturalisert gjennom Refleksprosjektet og Stortingsmelding nr. 15.

Jeg har valgt begrepet interesser fordi det blir nevnt som det sentrale operasjonelle analyseverktøy i publikasjonene. Den nye språkbruken dreier seg rundt interessebegrepet som legitimeringsgrunnlag og konstruerer selvbylde og identitet. Dette gjorde meg nysgjerrig da det eksplisitt blir nevnt at dette begrepet åpner for nye betydninger. Fokuset på interesser er ikke noe nytt i utenrikspolitikken, men måten å behandle interesser er ny det gjør det interessant, slik legitimerer Stortingsmelding nr. 15 den nye bruken av begrepet:

Vektlegging av interesser i utenrikspolitikken er ingen ny politisk øvelse verken i Norge eller blant de land Norge normalt sammenlikner seg med. En lang rekkes stortingsmeldinger skrevet av ulike norske regjeringer har på ulike måter drøftet hvordan Norge best kan forvalte og fremme sentrale norske samfunnsbehov. Vi mener likevel at det i dag foreligger særlig gode grunner til å foreta en ny, overgripende gjennomgang av Norges utenrikspolitiske interesser (St.meld. nr.15:85).

I sitatet uttrykkes en ambisjon om å utfordre etablerte sannheter, ved å foreta en ny gjennomgang av norske interesser. Regjeringen tar utgangspunkt i det generelle sosialkonstruktivistiske premiss at sannhet er en diskursiv konstruksjon (Jørgensen og Phillips 1999). Sitatet viser hvordan sosialkonstruktivismen som normalt forbindes med en vitenskapelig retning har blitt anvendt i praktisk politikk. Jeg vil nedenfor forklare hvilke metodiske verktøy jeg vil anvende.

Kritisk diskursanalyse

Jeg vil bygge opp et metodisk rammeverk med utgangspunkt i terminologien fra kritisk diskursanalyse. *Diskurs, subjektposisjon, intertekstualitet, hegemoni, ideologi, makt, representasjon og forestillinger* er nøkkelbegreper i denne studien. Noen av disse begrepene har blitt gjort rede for i teorien, men jeg vil her vise hvordan de operasjonaliseres metodisk. Jeg vil forklare begrepene gjennom å gjøre rede for kritisk diskursanalyse som metode med fokus hovedsakelig på Norman Faircloughs (1992) kritiske diskursanalyse. Hovedgrunnen til valg av metoden er at den undersøker

---

forandringer i språk kombinert med samfunnsteori. Kritisk diskursanalyse er en tilgang til å studere språk dynamisk, innen prosesser av sosial og kulturell forandring. Fairclough selv mener det ikke har eksistert en slik metode tidligere, og at kritisk diskursanalyse fyller dette gapet.

I de siste 20 årene har kritisk diskursanalyse etablert seg internasjonalt som et felt av interdisiplinær forskning, som samfunnsvitenskap og humaniora har anvendt i forskning (Chouliaraki & Fairclough 1999). Metoden kan lokaliseres innen kritisk samfunnsforskning og den er basert på elementer av filosofiske premisser, teoretiske metoder, metodologiske retningslinjer og spesifikke teknikker for språkanalyse. Jeg vil delvis ta utgangspunkt i alle elementene, som vist teoretisk og metodologisk har jeg gjort rede for diskursteori og vitenskapens historie og filosofiske premisser. Her vil jeg vise til spesifikke teknikker og retningslinjer.

Første steg i KDA er å skille mellom den diskursive praksis og materialitet, som vist er det her kritisk diskursanalyse skiller seg fra andre tilganger. Neste steg er å fokusere på to dimensjoner. Den ene er *den kommunikative begivenhet* som kan være materialisert språkbruk, til eksempel en avisartikkel, et intervju eller en politisk tale. Den andre dimensjonen er *diskursordenen*; som er summen av de diskurstyper som finnes innen en institusjon eller en sosial praksis. En diskursorden har i denne forståelsen, forskjellige diskursive praksiser i seg, hvor tale og skrift produseres og konsumeres eller fortolkes (Fairclough 2005). Disse to dimensjonene for analyse vil fungere som struktur for analysekapittelet ved at jeg først skal kartlegge diskursordenen i institusjonen utenriksdepartementet og den bredere utenrikspolitiske praksis. Deretter vil jeg studere den kommunikative begivenheter, som er mitt materiale der språkbruken er materialisert. Den inneholder avisartikler, taler, publikasjoner i Refleksprosjektet og samtaler med aktører i og utenfor departementet. Jeg vil også bruke de tre nivåene tekst, diskursiv- og sosial praksis i Faircloughs tre dimensjonale modell. Modellen er Faircloughs (1992) forsøk på å knytte tre forskjellige analytiske tradisjoner han mener er unnværlige i en diskursanalyse. Disse tradisjonene er lingvistisk tekstanalyse, en analyse av en videre sosial praksis og en diskursiv praksis der folk produserer sin virkelighet relasjonelt. Modellen er anvendbar som en overordnet ramme for analyse av konkret språkbruk, fordi den studerer enhver språklig handling i lys av disse nivåene.

Diskurser er historisk foranderlige, de har sosiale betingelser og de er kontekstavhengige. Diskursbegrepet i KDA er forstått som at språkbruk er en form for sosial praksis, der språk er det samme som handling. Begrepsforståelsen blir utvidet ved å si at spesifikke diskursive begivenheter varierer i tråd med det sosiale domenet eller institusjonelle rammeverket de oppstår i. Diskurs kan

---

også være sosialt konstituerende. Det vil si at diskursen bidrar til å grunnlegge eller begrense den sosiale strukturen. Diskurs er praksisen som ikke bare representerer verden, men tegnsetter, konstituerer og konstruerer verden i mening. Disse tre effektene av diskurs korresponderer med tre funksjoner i språk og dimensjoner av mening som sameksisterer og samhandler i alle diskurser. Kritisk diskursanalyse kan forvirre i sjanger, fordi Fairclough tilegner to betydninger eller bruksområder. Han bruker begrepet både om den tilnærming som han selv har utviklet i tillegg til den bredere retning innenfor diskursanalysen. Retningen skiller seg fra andre diskursanalytiske tilnærminger fordi den tilfører spesifikke teknikker til språkanalyse (Jørgensen & Phillips 1999). Jeg vil fokusere på relasjonene mellom diskursiv og sosial praksis fordi det er her forandring kan avdekkes.

Diskursbegrepet bidrar til konstruksjonen av sosiale identiteter og subjektposisjoner, som vil si forståelser rundt aktøren. I denne studien er subjektposisjoner sentrale fordi det er gjennom disse representasjoner av den utenrikspolitiske "virkelighet" kanaliseres. Som Fairclough (2005) sier er det sosiale identiteter, deres relasjoner og ytringer som utgjør diskurs. Han skiller mellom en relasjonsfunksjon og identitetsfunksjon i språket:

What I shall call the 'identity', 'relational', and 'ideational' functions of language. The identity function relates to the ways in which social identities are set up in discourse, the relational function to how social relationships in discourse participants are enacted and negotiated, the ideational function to ways in which texts signify the world and its processes, entities and relations (Fairclough 2005:64)

Sitatet viser hvordan identiteter og posisjoner fungerer diskursivt og hvordan deres relasjoner tegnsetter verden. Jeg har vært inne på den filosofiske og teoretiske aktørperspektivet i teorikapittelet, her vil jeg fokusere på hvordan subjektforståelsen fungerer metodisk. I kritisk diskursanalyse er subjektet fragmentert ved at det kan ha forskjellige posisjoner i mer enn en diskurs. Hvis motstridende diskurser tar plass i samme sosiale domene, da kan subjekter bli interpellert i forskjellige posisjoner på en gang. Det er viktig å klargjøre at et subjekt ikke er det samme som en subjektposisjon, det forklarer hvordan et subjekt kan ha flere posisjoner på samme tid. Subjektets identitet i diskurspsykologien er det samme som å identifisere seg med noe, og dette noe er subjektposisjoner. Forskjellige diskurser tilbyr innholds utfylling av subjektet som flytende betegner, og disse betegnerne knyttes sammen i ekvivalenskjeder som etablerer identiteten relasjonelt. Det som er til felles for de diskursanalytiske tilganger er at subjektet er overdeterminert, fordi diskursene alltid er kontingente, som vil si at de forandres over tid. De posisjoner som tydelig

---

ikke er i konflikt, er et resultat av hegemoniske prosesser, der alternative muligheter for meningstilskrivelse har blitt utelukket, og en bestemt diskurs fremstår som den objektivt sanne (Jørgensen & Phillips 1999).

Her kommer vi over på begrep som skal anvendes empirisk, *hegemoni* og *intertekstualitet*. Det førstnevnte tilfører et fokus på hvordan det foregår en kontinuerlig kamp om punkter eller ord som har ustabil betydning. Kampen om betydningen foregår i samfunnsinstitusjoner, og resultatet kalles hegemoni. Gramsci (i Fairclough 1992) brukte begrepet for å beskrive hvordan samfunnsklasser dannet allianser ved å integrere andre sosiale lag gjennom ideologiske midler for overbevisning.

Intertekstualitet bygger videre på begrepet tekstualitet som et viktig konsept innen poststrukturalistisk teori. Begrepet kan forklares som historisiteten i tekster, det betyr at tekster alltid trekker på tidligere tekster. Tekst i denne sammenheng betyr ikke bare skrevet tekst, men også orale tekster som intervjuer og taler. Begrepet er viktig å anvende i denne analysen fordi den viser endring i diskurser.

Which prior texts and text types are drawn upon in a given instance (a particular discursive event) and how they are articulated, depends upon how the discursive event stands in relation to hegemonies and hegemonic struggles – whether for example, it is contesting existing hegemonic practices and relations, or on contrary taking them as given (Fairclough 1992:10).

Ved å undersøke teksters intertekstualitet i forestillingen “Norge som fredsnasjon” er det mulig å avdekke historisiteten i ”fredsnasjonen”. Og dermed få innsikt i nyere tekster i utenrikspolitikken. Forestillingen ble tatt for gitt, ved at dens betydning var fastlåst og nyere praksis i utenrikspolitikken trekker på den tidligere teksten, men også ved å ta avstand fra den. *Representasjon* og *forestillinger* er viktige begreper i det empiriske studiet i denne oppgaven. Det betyr her hvordan subjekter eller aktører representeres, og hvordan de får identitet. Jeg vil la en “talsperson” representere en gruppe i den sosiale praksis. Grupper og deres identitet er ikke gitt på forhånd, men blir konstruert gjennom at noen snakker om gruppen eller snakker på vegne av den. Representasjon innebærer at en hel gruppe kan være representert gjennom en talsperson uten å være fysisk tilstede, gruppen dannet først når den lar seg representere. Det er i det øyeblikk noen snakker til eller på vegne av gruppen ved at den konstrueres som en gruppe. Empirien min er meninger og ytringer som produseres og fortolkes i den diskursive praksis.

Prosess og valg

Innsamlingen av data og analysen av interesser i utenrikspolitikken startet da jeg var på et debattmøte i forbindelse med lanseringen av Stortingsmelding nr.15. Tema for denne debatten var hvordan meldingen “reintroduserte” begrepet interesser i utenrikspolitikken. Det jeg fant som interessant i denne debatten var hvordan skillet mellom verdier og interesser i utenrikspolitikken ble tatt opp. Det ble argumentert for at verdier i engasjementspolitikken hadde en moralsk makt og at det har vært vanskelig å snakke om norske interesser. Derfor var det da viktig å ta tilbake begrepet interesser fordi det også var den verdi i seg selv hva som er i nasjonens interesse. Denne debatten for meg representerer et viktig skille mellom to områder eller diskurser i utenrikspolitikken, mellom realisme og idealisme. Derfor skjønnte jeg at jeg ville se nærmere på denne meldingen for å forstå hvorfor begrepet interesser ble brukt på en ny måte og hvilke meningstilskrivelser dette ville muliggjøre eller utelukke. Forekom det en ideologisk kamp?

Etter dette debattmøte begynte jeg å lese retorikk, fordi jeg synes det var spennende hvordan et enkelt retorisk grep kunne gjøre om på politiske prioriteringer. Jeg valgte derfor å ta et teorikurs i politisk retorikk fordi jeg så hvordan dette kunne supplere en diskursanalyse. En retorisk analyse skiller deg fra diskursanalyse fordi man anvender verktøy tilpasset taleøyeblikket, fordi som jeg erkjente på møtet var det mye av fortolkningen og politisk handling som skjedde mens utenriksministeren debatterte med opposisjonen. Jeg transkriberte debattinnlegget og analyserte de retoriske grepene. Jeg har ikke inkludert den retoriske analysen i denne oppgaven, men dette har hjulpet meg langt på vei å forstå hvordan språkbruken etablerer mening.

En annen viktig refleksjon i denne prosessen oppstod da jeg undersøkte Refleksprosjektet og da jeg skulle kartlegge debatten rundt meldingen. Utenriksdepartementet uttalte at:

Målet med Refleksprosjektet har vært å stimulere til en bred offentlig debatt og analyse av norsk utenrikspolitikk. Behov for åpenhet om det norske samfunnets internasjonale utfordringer og utenrikspolitiske dilemmaer, og ønsket om å involvere og engasjere nye grupper, har stått sentralt i prosjektet¹¹.

Utenrikspolitikken har tradisjonelt vært en lukket politisk sfære, embetsverket har blitt kritisert for å være en utilgjengelig elite. Men etter min erfaring har denne åpenheten og invitasjon til debatt ikke skapt debatt blant “folket”, men skapt handlingsrom for departementet. Når åpenhet og debatt er en

---

¹¹ http://www.norsk.dk/News_and_events/Samfunn-og-politikk/Stortingsmelding_15/

---

uttalt strategi er det vanskelig å kritisere departementet for det i ettertid selv om det ikke førte til debatt. Dette var et funn som også fikk meg til å se hvor nyttig diskursanalyse er fordi den avdekker mening som er utelukket.

Til å begynne med i skriveprosessen valgte jeg å fokusere på et område i utenrikspolitikken for å vise til hvordan interesser utspilte seg. Jeg valgte da fredsnasjonsgesamtens diskursen. Etter å ha samlet inn avistekst og sammenlignet regjeringserklæringer fant jeg ut at fredsnasjon som nasjonalt selvbylde ikke lenger ble brukt og at det da ble vanskelig å basere hele masteroppgaven rundt denne diskursen. Men det jeg så i ettertid var at dette var et betydelig funn i forhold til endringer i idealpolitisk og realpolitisk diskursendring. At Norge ikke lenger blir omtalt som en fredsnasjon sier mye om nasjonal identitetskonstruksjon i tillegg til prioriteringer i utenrikspolitikken. Jeg fant derfor ut at jeg ville dele analysen i to deler. Første delen dreier seg om hvem Norge er i forhold til verden, som er et essensielt forhold i utenrikspolitikken. Hvem er vi? Og hvem er vi i forhold til de andre? Der kommer identitetskonstruksjonen fredsnasjon inn som et godt eksempel.

Datamateriale for denne oppgaven består av både skrevne tekster, dialog og skrevne og framførte taler. Materialet består av avisartikler som jeg samlet inn i Retriever, det og talene har jeg har funnet på Regjeringen.no. Men det viktigste materiale for å analysere språkbruken rundt interesser og forsøket på å etablere mening er publikasjonene i Refleksprosjektet.

Utenriksdepartementet og norsk utenrikspolitikk er den sosiale arena for utenrikspolitisk praksis. Det er et område hvor sosialt liv er strukturert på en bestemt måte, og praksisen involverer politikere, byråkrater, journalister, forskere og uavhengige kommentatorer i ulike relasjoner og i forhold til hverandre. Det som er interessant å se er hvordan aktører i den sosiale praksisen har hatt posisjoner i andre sosiale domener og hvordan de tar med seg erfaringer inn i den utenrikspolitikken. Aktørene har blant annet vært posisjonert i debattredaksjoner, i politiske posisjoner, i forskningsinstitusjoner. Gjennom de forskjellige subjektposisjonene kan man avdekke hvordan den sosiale praksisen til utenriksdepartementet har blitt påvirket av andre sosiale praksiser, som media og diskurser innen akademia. Multinasjonale institusjoner som FN påvirker i stor grad den norske utenrikspolitikken, fordi vi som liten nasjon har et sterkt avhengighetsforhold til disse institusjonene. Men diskursen i FN blir konstruert av samtlige medlemsland og dermed kan man anta at norsk utenrikspolitikk også blir påvirket av de enkelte medlemslands partikulære politikk.

Tidlig i fasen av innsamling hadde jeg som mål å utføre en tekstnær lingvistisk studie av

---

interessebegrepet. Tanken var da og bare ta utgangspunkt i Refleksprosjektets publikasjoner. Jeg oppdaget underveis at dette materialet var ideologisk ladet og jeg klarte ikke forholde meg kritisk nok, da jeg var enig i mye av det som var skrevet. For å distansere meg til materiale og den ideologiske drivkraften i teksten valgte jeg å fokusere mer på hvordan den diskursive kan påvirke sosial forandring. Jeg begynte å undersøke kritikk og debatten som oppstod i etterkant av prosjektets slutt. Jeg valgte i denne fasen å gå i dialog med sentrale aktører. Jeg tok først kontakt med Leiv Lunde som stod oppført som prosjektleder. Han har fast stilling i utenriksdepartementet og har sittet i stillingen siden før den rødgrønne regjeringen kom til makten. Jeg tenkte derfor at han ville være kritisk til hvor ideologiske publikasjonene var. Jeg opplevde Lunde som en lojal byråkrat ved at han ikke var kritisk til bruken av interesser. På dette punktet skjønnte jeg at jeg måtte få et perspektiv som ikke tilhørte departementet og var i ideologisk opposisjon til Regjeringen. Jeg kom over Asle Toje da jeg søkte i Retriever. Han har uttalt seg svært kritisk i media til den nye bruken av interesser. Jeg inviterte Toje til et seminar på Litteraturhuset der utenriksministeren møtte Jan Egeland for å forsvare og å oppsummere debatten. Jeg snakket med Toje i forkant av debatten og spurte ham primært om hvorfor han mente at interesser mistet sin kraft som operativt og analytisk begrep, da det var dette som var hovedargumentet i hans kritikk. Toje mente at det ikke var Leiv Lunde og Jonas Gahr Støre som var hjernene bak denne retorikken, men han nevnte Henrik Thune.. Under debatten kom Egeland med kritikk på interesse-fokuset, fordi han mente verdipolitikk måtte ha en verdi i seg selv og ikke begrunnes med interesser. Jeg fikk denne kvelden representasjoner fra realpolitisk side og idealpolitisk side, der begge hold kritiserte interesser for å viske ut betydningene i begrepene. Jeg tok kontakt med Henrik Thune for å høre hans oppfatning av kritikken.

Samtalene med Lunde, Thune og Toje førte til at jeg fikk løftet blikket fra teksten, og dette valget styrket analysen. Fordelen ved å bruke informanter er at jeg enklere kunne forstå den diskursive praksis og hvordan kamper om den utenrikspolitiske virkelighet utfoldet seg. Samtalene førte til at jeg fikk et bredt bilde av de ulike meningene i utenrikspolitikken, både fra makthaverne og de i opposisjon. Jeg har valgt å primært bruke samtalen med Henrik Thune fordi det viste seg at han fungerte i flere subjektposisjoner og han hadde dermed både et akademisk og politisk syn på interessefokuset.

Jeg har valgt å vise til både personer i samtaler og forfattere av tekster som subjekter i den utenrikspolitiske praksis. Jeg har valgt tre representasjoner for å undersøke forandring i den utenrikspolitiske praksis. Disse har jeg kategorisert som representasjoner i idealisme-, realisme-diskurs og den "nye språkbruken rundt interesser. De mest fremtredende subjektene i analysen er

---

Jonas Gahr Støre og Henrik Thune. Subjektene representerer språkbruken rundt interesser der det oppstår en forestilling om at idealpolitikk og realpolitikk ikke har et tydelig skille. Asle Toje representerer realisme og Jan Egeland taler for idealismediskursen. Jeg valgte disse tre posisjonene fordi de viser et ideologisk spenn i den diskursive praksis, dermed kan jeg tydeligere framheve hvordan det ideologiske handlingsrommet åpnes. I samtale med Henrik Thune brukte jeg Toje og Egelands kritikker, slik at han polemiserte med disse og forsvarte sin posisjon. Samtalen med Thune blir derfor som en ramme for analysen. Han representerer det jeg skal svare på: Hvordan språkbruken rundt interesser åpner for ideologisk handlingsrom og forandring i politikken. Han forteller om sin opplevelse av debatten og utviklingen av fokuset på nasjonale interesser. Jeg vil supplere fortellingen med sitater fra avisartikler, dokumenter og akademiske artikler. Thune har som subjekt flere posisjoner. Han har på den ene siden vært involvert i utenrikspolitikken da han kom inn i UD med den rødgrønne regjeringen i 2005 og han har deltatt i debatten som forsker hos NUPI. I dag er han på permisjon fra NUPI og har stilling som prosjektleder i UD og er taleskriver for Jonas Gahr Støre. Han har da i tillegg til de ulike rollene i diskursen direkte tilgang på konstruksjon av språket og meningsetableringen i den diskursive praksis.

Et problem med å strukturere analysen slik jeg ser det er hvordan jeg bruker samtalen med Thune. Da hans versjon av den utenrikspolitiske virkelighet ikke er den objektivt sanne, men kun en representasjon. Det kan det føre til problemer når jeg bruker hans representasjon som en ramme for analysen. Men jeg har gjort dette valget fordi det viser hvordan kampen om meningstilskrivelse utspiller seg. Og det er fruktbart med tanke på å svare på problemstillingen fordi Thune er en sentral aktør i utformingen av språkbruken. Han er sentral i hvordan meningstilskrivelse og manøvrering av det ideologiske handlingsrommet.

Posisjonalitet, refleksivitet og overførbarhet.

Som forsker er det viktig for meg å reflektere rundt min rolle i forhold til materialet. I kvalitativ forskning er etterprøvbarehet mer komplisert da hver studie blir unik og forskeren kan tolke materialet subjektivt. De diskurser man undersøker er man ofte tett på og har en mening om. Jeg er også et ideologisk motivert subjekt i den utenrikspolitiske praksis, og jeg må derfor være reflektert over hvordan dette påvirker analysen. Min kategorisering og fortolkning er bare en av mange mulige tolkninger, og studiet blir subjektivt og kan forklares med at ingen viten er objektiv og sann. Virkeligheten er kun tilgjengelig gjennom forskerens kategorier, viten og forestillinger av verden. Derfor sier Jørgensen og Phillips (1999) at man må som forsker forsøke å sette parentes rundt seg

---

selv og sin egen viten, så ens egne vurderinger ikke overskygger analysen. I de saker man selv har en mening, er det vanskelig å identifisere diskurser og mønstre i språket, fordi man ofte ikke er klar over at meningstilskrivelsen er etablert eller fastlåst. Det er ofte mange selvfølgeligheter i ens eget materiale, som er vanskelig å få øye på når man selv ikke er objektiv i forhold til det. Man må som forsker i størst mulig grad fremmedgjøre seg fra materialet, som et fremmed meningsunivers man skal utforske hvordan mening henger sammen. Det er derfor viktig å vite hvor man selv er plassert i forhold til de diskurser man analyserer, slik at man gjør seg selv bevisst i forhold til materialet. Et innebygget sosialkonstruktivistisk problem er viktig å reflektere over:

Hvis man aksepterer, at virkeligheten er sosialt skabt, at sandheder er diskursivt producerede effekter og at subjekter er decentrerede, hvad skal man så stille op med den 'sandhed' man som forsker-subjekt producerer? Hvordan kan man argumentere for, at ens egen repræsantation af verden er bedre end alle mulige andre repræsantationer? (Jørgensen & Phillips 1999)

Refleksivitet i en diskursanalytisk tilgang innebærer den erkjennelse at ens egen fortolkning eller representasjon av verdenen ikke er den eneste mulige eller den beste. Det er bare en versjon av og kan føres inn i den diskursive strid innen den vitenskapelige disiplinen man selv tilhører. Men hvis sannhet er en sosial konstruksjon, må man fortsatt forklare hvorfor man har valgt å privilegere et standpunkt fremfor et annet. Den beste måten å sikre refleksivitet som forsker mener Jørgensen & Phillips (1999) er å nøye begrunne de forskningsmessige valg som foretas, som jeg ovenfor har forklart hvorfor jeg har valgt å privilegere interesser som tegn. Ved å forklare de valgene jeg har tatt skaper det gyldighet i fortolkning, gjennomsiktighet og troverdighet. I avsnittet ovenfor har jeg åpnet prosessen i innsamlingen av materialet og dermed økt troverdigheten ved at leseren får innsikt i hvordan jeg har tenkt underveis. Validitet er et sentralt begrep i metode, og innebærer vurderinger av grunnlaget for fortolkninger. Opprinnelig er dette begrepet knyttet til kvantitativ forskning, og gyldighet av data. Men det kan også anvendes i kvalitativ forskning, men får da en annen betydning, som er gyldighet i forskningen og reliabilitet blir knyttet til spørsmålet om forskningens pålitelighet (Thagaard 2009). Begrepet overførbarhet knyttes til om tolkninger som er basert på en enkelt undersøkelse, kan også gjelde i andre sammenhenger. Lignende studier som denne kan trekke på min innsikt selv om funnene er unike. Med kjennskap til temaet kan det teoretiske rammeverket bygges videre på og verdier fra casen min kan lede til innsikt i lignende studier som omhandler politisk språkbruk. For eksempel så har jeg trukket på ”The

---

Third way”casen til Fairclough (2000) fordi jeg fant overførbarhet i hvordan han kombinerte retorikk og kritisk diskursanalyse.

Analyse

Globalisering og et endret geopolitisk maktbilde blir brukt som forklaringsfaktorer for hvorfor Norge må tenke nytt om interesser i utenrikspolitikken. Endring vektlegges og brukes som et politisk argument for at politikken også trenger endring. Det er en utenrikspolitisk forestilling om endring, formulert av aktører i diskursen. Interesser blir satt i sentrum i språkbruken som fremmer endring og hvordan politikken trenger omprioritering. Som tegn har interesser flere betydninger i språkbruken, det skiller mellom to ideologiske posisjoner i henholdsvis en idealisme- og realismediskurs. Denne forståelsen trekker på intertekstualitet, en tidligere diskursiv strukturering, men stiller seg i opposisjon til tidligere betydninger. Det vil si hva Regjeringen mener er de ”gamle” ideologiske skiller i utenrikspolitikken. De vil sy sammen idealpolitikk og realpolitikk gjennom språkbruk som denne:

Norske, realpolitiske interesser er utvidet som følge av globaliseringen. Norsk engasjementspolitikk, innen menneskerettigheter, bistand, fred og forsoning, humanitær innsats, er etisk begrunnet men i tillegg i Norges interesse (Gahr Støre 13.03.2009)

Dette sitatet representerer en diskursiv praksis der begrepet interesser er det nye sentrale utgangspunktet for politikken, men blir pakket inn i en ny retorikk. Det er tatt fra fremleggelsen av Stortingsmelding nr.15: *Interesser, ansvar og muligheter: Hovedlinjer i utenrikspolitikken*. En Stortingsmelding er et ledd i eller en sluttrapport i reformprosesser hvor man ønsker å belyse ulike aspekter ved det som skal endres. Meldingene har ofte karakter av å være en rapport om arbeid som er gjort på et spesielt felt og dets mål er å legge føringer for videre arbeid. Formålet med analysekapitlet er å kartlegge den diskursive praksisen der språkbruken rundt interessebegrepet blir produsert og konsumert. Begrepet blir brukt i en endringsprosess i utenrikspolitikken og denne prosessen skal undersøkes her. Stortingsmelding nr. 15 er et sluttprodukt av denne politiske prosessen. Analysen tar for seg hvordan grunnlaget for endring i politikken staves ut ved hjelp av den nye språkbruken. Ved hjelp av språklige konstruksjoner blir ny mening etablert og nytt handlingsrom åpnes. Forskningsspørsmålet i denne oppgaven er som følger: *Hvordan har bruken av interessebegrepet i nyere utenrikspolitisk praksis åpnet for ny mening og ideologisk handlingsrom i utenrikspolitikken?*

Begrepet interesser har fått ny tegnsetting og representasjon i den utenrikspolitiske virkeligheten som det er konstruert i. Om dette har åpnet for nye handlingspraksiser i utenrikspolitikken er for

---

tidlig å si, og er utenfor denne analysens fokus. Siktemålet er derimot å undersøke åpningen av et nytt og annerledes ideologisk handlingsrom og å diskutere hvordan det muliggjør ny praksis – med andre ord en ny utenrikspolitikk som i større grad enn tidligere fokuserer på interesser også i engasjementspolitikk som fattigdomsbekjempelse og fred- og forsoningsengasjement. Er det mulig å avdekke et paradigmeskifte i norsk utenrikspolitikk? Tidligere har det blitt ført en tilsynelatende verdibasert politikk fremfor en interessebasert politikk. Er Refleksprosjektet et realisme- prosjekt? Min hypotese er at bruken av interesser har åpnet for et ideologisk handlingsrom, jeg skal vise hvordan.

I analysen vil jeg undersøke forskjellige steg i prosessen fram til presentasjonen og debatten rundt Stortingsmeldingen. Det gjør det mulig å identifisere utviklingen av språkbruken rundt interessebegrepet i den diskursive praksisen. Innledningsvis kategoriseres interesser og konteksten for bruken av begrepet. Som en del av bakgrunnen for et fornyet fokus på interessepolitikk, vil jeg fokusere spesielt på Refleksprosjektet der interessebegrepet ble tatt inn i analyser, og som var en del av prosessen som ledet frem til Stortingsmelding nr.15. Jeg vil se på debatten om interesser i forbindelse med lanseringen av meldingen, spesielt der interesser og verdier blitt diskutert i forhold og i motsetning til hverandre. Jeg vil også ta inn taler av utenriksminister Jonas Gahr Støre der han forsvarer meldingen og selv er en aktør i debatten inngå i analysen.

Kritikere, der i blant en av mine informanter Asle Toje, mener interesser i Refleksprosjektet har mistet sin betydning som analytisk verktøy. Påstanden vil følgende bli undersøkt, fordi den representerer motstand mot forøket på å etablere betydningen av begrepet. Det som er viktig og anvendbart med en diskursanalyse i denne sammenhengen er avsløringen av hvilke betydninger som åpnes og hvilke som lukkes eller avskrives. Ifølge Norman Fairclough (1992) har ord tradisjonelt sett forskjellige betydninger. Det innebærer at de som produserer ord alltid må ta stilling til hvordan de vil bruke dem og hvilke konnotasjoner man ønsker at mottakeren. Mottakeren blir alltid stilt ovenfor avgjørelser om hvordan valgene til avsenderen skal bli fortolket og hvilken verdi som er lagt i ordene. Valgene er ikke isolert sett avhengig av mottakerens forutsetninger for fortolkning, men valgene er også sosialt variable og en del av en større sosial prosess. Asle Toje opplever motstand mot ordet interesser fordi det kommer i en klynge av ord og meninger som han som mottaker ikke normalt forbinder ordet med. Avsenderen har ikke oppnådd ønsket fortolkning fordi Toje har lagt andre verdier i ordet, men også fordi han er i større sosial prosess ved at han er en aktør i politisk opposisjon og har en annen ideologisk oppfatning enn det Regjeringen forsøker å

---

etablere gjennom Refleksprosjektet.

Analytisk framgangsmåte

Med utgangspunkt i kritisk diskursanalyse, Norman Faircloughs tilnærming, vil jeg se på språkbruken rundt interesser i de tre nivåene tekst, diskursiv-, og sosial praksis. Sett ut i fra den tredelte matrisen vil det analytiske fokuset her være hva som skjer mellom diskursiv- og sosial praksis og hvordan språk kan forandre sosial praksis. I følge matrisen er det kun gjennom diskursiv praksis teksten former eller blir formet av sosial praksis. Det vil si at bruken av interesser kan bidra til å konstruere den virkelige verden. Folk, eller i dette tilfelle politiske aktører, bruker språk for å produsere og konsumere tekster. Målet med kritisk diskursanalyse er å undersøke forandring, fordi konkret språkbruk alltid viser tilbake til tidligere diskursive struktureringer. Med andre ord trekker alltid diskurser videre på betydninger som allerede er etablerte. Dette er definisjonen på *intertekstualitet* som er en viktig forklaring for de diskursive forandringer i denne analysen. Da kan man både se reproduksjon av forhenværende diskurser og forandring av diskurser gjennom nye sammensetninger. Intertekstualitet i denne studien er hvilke tidligere diskursive struktureringer den konkrete språkbruken rundt interessebegrepet trekker på. Jeg vil vise til et eksempel på en forhenværende diskursiv strukturering med en etablert mening, "Norge som fredsnasjon". Begrepet interesser er et element og jeg vil undersøke hvordan elementet interesser sammenfører to diskurser. Ifølge Jørgensen og Phillips (1999) kan konkret språkbruk forandre de enkelte diskurser og dermed også den sosiale og kulturelle omverdenen. Analysen skal kaste lys på den språklige og diskursive praksis i en politisk forandringsprosess.

Norsk utenrikspolitisk diskursorden

For å kunne avdekke diskursive praksiser innenfor Utenriksdepartementet som institusjon, og det bredere sosiale domene, utenrikspolitikken, må diskursordenen kartlegges. Det er i diskursordenen at de diskursive praksiser produseres og konsumeres. Ved å kartlegge den ytterste dimensjonen i den tredimensjonale matrisen, sosial praksis, er det mulige å vise hvilket nett av diskurser de diskursive praksiser inngår i. Som Fairclough (1992) skriver, er det to aspekt i denne kontekstualiseringen. Det ene er avdekking av relasjonene mellom den diskursive praksis og diskursordenen, det andre er hva som skaper rammen for den diskursive praksis. Fokuset på og bruken av begrepet interesser som analyseverktøy i utenrikspolitikken kommer, i følge Refleksprosjektets grunnlagsrapport, som et resultat av endring i det geopolitiske verdensbildet (Thune & Lunde 2008). Fra 1990 og frem til i dag har maktkonsentrasjonen gått fra å være bipolar til flerpoler, og

---

stiller dermed norske interesser og utenriksforvaltning overfor nye utfordringer. Etter Murens fall et ikke lenger internasjonal geopolitikk definert som interesse- og maktmotsetninger mellom øst og vest. Argumentet er at politikken er fler-polar i betydningen at et mangfold av politiske og økonomiske aktører nå er vevd sammen gjennom globalisering og har skapt en ny verdensorden. Interessebegrepet trekker på en såkalt globaliseringsdiskurs, og inngår som en diskurs i diskursordenen Utenriksdepartementet og utenrikspolitikken:

Vi mener at det i dag foreligger særlige gode grunner til å foreta en ny, overgripende gjennomgang av Norges utenrikspolitiske interesser. Dette skyldes ulike former for globaliseringsprosesser som på nye måter er i ferd med å omforme det norske samfunnet, og samfunnets grensesnitt og koblinger til omverdenen. Regjeringen mener at dagens og framtidens globaliseringsprosesser nødvendiggjør en revitalisert tilnærming til Norges utenrikspolitiske interesser (St.mld.15:85).

Stortingsmeldingen representerer og reflekterer det flerpolare verdensbildet som Thune & Lunde (2008) sikter til:

Globalisering betyr at båndene er blitt så mange og tette at samfunnssystemer på ulike felt i praksis smelter sammen, at grensene mellom land på viktige samfunnsområder er nesten usynlige, og at det derfor ikke lenger gir mening å snakke om samfunn som økonomisk, sosialt eller kulturelt atskilte og selvstendige enheter.(St.meld.2009: 15)12

I følge Græger (2009) bekrefter meldingen en ny konsensuslinje der globalisering og den nye geopolitikken utgjør de viktigste rammebetingelsene for Norges utenrikspolitikk. Dermed kan man si at interessebegrepet blir definert og legitimert av en globaliseringsdiskurs. Globalisering er et begrep som i det siste har blitt mer og mer frekvent i media, i politikken og i academia. Profileringen av fenomenet globalisering og hvordan begrepet blir brukt politisk kan heller tåkelegge mer enn å forklare fenomenet. Når begrepet brukes politisk kan tvetydigheten og forvirringen faktisk være fruktbart for et politisk mål (Dicken 2007). Tvetydigheten bidrar til at den som bruker begrepet kan fylle det med hvilken som helst mening som er beleilig i en gitt kontekst. Denne holdningen kan være svært nyttig for en politiker (Scholte 2000). Definisjonen av globalisering former den grunnleggende forståelsen av fenomenet. Dersom grunnlaget til definisjonen er vag, vil all kunnskap bygget på denne bli tilsvarende løs og igjen de "policies" som blir konstruert med basis i denne kunnskapen kan være misledede. I et lys av globalisering og en ny verdensorden, dreier den politiske diskurs og retorikk i norsk utenrikspolitikk om et nytt fokus på

12<http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/regpubl/stmeld/2008-2009/stmeld-nr-15-2008-2009-.html?id=548673>

---

nasjonale interesser. Det er derfor hensiktsmessig med en (politisk) geografisk tilnærming til dette forskningsspørsmålet. Globalisering har knyttet det norske samfunnet inn i verden, der geografisk nærhet (geographical proximity) ikke lenger betyr samme. Det som er interessant for denne studien er som nevnt ovenfor hvordan de forskjellige nivåene og koplingene i globalisering er representasjoner og forestillinger av verden, og tilgangen er gjennom språket, som igjen blir levert av ideologisk motiverte aktører i politisk handling. Globalisering som diskurs står i motsetning til, og har tatt over for kaldkrigsdiskurs. Refleksprosjektet kan i stor grad sies å reflektere dette, noe som leder til argumentet om at det trengs en ny vurdering av utenrikspolitikken i lys av nye globale maktkonstellasjoner.

I dette nye geopolitiske maktbildet vil jeg hevde at Refleksprosjektet forøker å viske ut skillene mellom idealisme og realisme ved å trekke på en globaliseringsdiskurs. De to praksisene realpolitikk og idealpolitikk og hvordan Refleksprosjektet behandler disse inngår i diskursordenen. Realpolitikk kan defineres ut i fra hva som er målbare nasjonale interesser, som harde maktvirkemidler. I følge realpolitisk tankegang har en politisk aktør bare ett mål, å søke etter makt med tanke på å sikre egne grenser og interesser (Matlary 2002). Mål og middel er nært knyttet sammen i realpolitikken. Interesser trekker på en realpolitisk forståelse og har i utenrikspolitikken tradisjonelt hatt en territoriell betydning. Haaland Matlary (2002) hevder at hovedteorier i utenrikspolitikken, en trend innen nyrealismen, postulerer at nasjonale interesser med utgangspunkt i sikkerhet utgjør den egentlige utenrikspolitikken: Stater søker alltid å fremme slike interesser, og deres aktivitet kan tilbakeføres til et slikt motiv. Denne teorien kan reduseres til en oppfatning av at all utenrikspolitisk handling blir lagt ut fra en strategi som gjenspeiler nasjonale interesser.

På 1990-tallet ble utenrikspolitisk strategi dominert av verdidiplomatiet og engasjementspolitikken, der man ikke skulle tenke ut i fra nasjonale interesser, men ut i fra hva som hjelper andre. Det ble på denne tiden debattert om realpolitikken ble nedprioritert på grunn av det stadige voksende engasjementet innen verdidiplomatiet. Statsviteren Janne Haaland Matlary er en typisk representant for realpolitisk praksis i analysen. Som subjekt har passer hun i flere posisjoner, hun er en faglig autoritetsperson, men har også en ideologisk posisjon som tidligere politiker på borgelig side og er i opposisjon til den sittende regjeringen.

Debatten om neglisjering av realpolitikken og hvordan idealpolitikk har blitt sett på som en praksis som tilhører venstresiden kan tolkes som bakgrunnen for at Refleksprosjektet vil viske ut skillene mellom praksisene og vise opposisjonen at de tar interesser på alvor. Jeg vil vise til debatten og hvorfor reaksjoner på engasjementspolitikken oppstod, og hvorfor interesser ble brukt i et nytt språk, ved å diskutere forestillingen "Norge som fredsnaasjon".

”Fredsnasjonen Norge”

I følge Kristian Stokke (2010) er fredspromotering et viktig nodalpunkt i diskursen om norsk engasjement i internasjonale fredsoperasjoner. Kjernen i diskusjonen går ut på hvorvidt fredsengasjementet heller skal være basert på altruisme/idealisme enn på egeninteresse/realisme. I Refleksprosjektet og den nye språkbruken brukes interesser *både* i ideal- og realpolitisk sammenheng, og forsøker å samle politikken. Argumentet er ikke ulikt det som ble brukt i amerikansk utenrikspolitikk i etterkrigstiden, der blant andre Harry Truman formulerte at fattigdom og ustabilitet i Sør truet amerikansk sikkerhet og interesser. Denne retorikken banet også da vei for at internasjonale aktører generelt, og USA spesielt, kunne intervensjonere i andre lands indre politiske anliggende med altruismen som ideologisk og retorisk spydspiss i utenrikspolitikken. Forestillingen om fredsnasjonen, slik den har kommet til uttrykk i norsk utenrikspolitikk etter den kalde krigens slutt, har primært vært basert på en idealisme-diskurs. Gjennom studiet av intertekstualitet vil jeg i det følgende avdekke hegemoniske betydninger i den aktuelle politikken. Forestillingen om Norge som fredsnasjon kan forstås som en tidligere ”tekst” som nye tekster (deriblant de som uttrykkes i Refleksprosjektet og Stortingsmelding nr. 15) bygger videre på, men også er i opposisjon til. Jeg skal her forklare hvordan og hvorfor.

«Det er typisk norsk å være god», heter det i et berømt sitat av Norges daværende statsminister Gro Harlem Brundtland (Ap) fra nyttårstalen i 1992. Noen år senere i 2000 målbærer daværende statsminister Kjell Magne Bondevik (Krf) et lignende resonnement i sin nyttårstale til det norske folk:

”Norge må være en fredsnasjon, en neste-kjærlighetens nasjon. En aktør for konfliktløsning og fredsskapende virksomhet. En nasjon som følger Nordahl Griegs strategi: ”Skaper du menneskeverd, skaper du fred... Jeg ønsker at vår hovedstad skal framstå som en internasjonal fredsbys. Huskes vi som fredsnasjon, har nordmenn grunn til stolthet.¹³

Begge forestillingene kan tolkes med utgangspunkt en idealismediskurs, som rent altruistiske. Nasjonen skal handle kun i kraft av at handlingen er god, og på nestekjærlighet. Diskursen til Bondevik trekker også på en ”misjonerende idealisme”. Fred- og forsoningspolitikken har vært en

---

13 http://www.regjeringen.no/nn/dokumentarkiv/Regjeringen-Bondevik-I/smk/Taler-og-artikler-arkivert-individuelt/2000/arsskiftet_1999-2000.html?id=264369

---

sentral brikke i norsk bistands- og utenrikspolitikk siden 1990-tallet. Særlig Bondevik var en sterk pådriver for å markedsføre Norge som en fredsnasjon, og har bekledd flere viktige og prestisjefulle internasjonale poster, blant annet som FNs spesialutsending for humanitære saker på Afrikas Horn. NORAD bruker to definisjoner for denne type virksomhet. Den ene er fredsbygging og viser til den humanitære, altruistiske delen og den andre er fredsbevarende innsats, som viser til militære styrkers innsats. Førstnevnte skal redusere konfliktnivået og skape et bedre grunnlag for fredelig utvikling i et land preget av voldelig konflikt. Sistnevnte skal fredsbygging kan også omfatte preventive tiltak for å redusere risikoen for at det bryter ut full voldelig konflikt.

Målsettingen med fredsbygging er varig og stabil fred både i og mellom stater, og kan oppnås gjennom konfliktforebygging, tilrettelegging av fredsprosesser og gjenoppbygging etter krig. Fredsskapende innsats med diplomatiske midler og fredsbevaring er innsats med militære midler. Fredsbygging omfatter derimot både økonomiske og sosiale tiltak, og humanitær innsats. Under dette kommer også minerydding og reformer for bedre sikkerhet, og nye institusjoner for demokrati, forsoning og rettsvesen. Fredsbygging kan også omfatte preventive tiltak for å redusere risikoen for at det bryter ut full voldelig konflikt. 14 Olav Riste (2001) kaller innsats som fredsbygging en 'missionary impulse' og kan ses på som en idealpolitisk måte å delta i internasjonale relasjoner, der handling skjer utenfor maktsentrum. En liten nasjon som Norge og i så måte mangel på makt søker derfor påvirkning gjennom idealpolitikken myke makt. Det som er interessant å se nærmere på er hvordan fredsnasjonsforestillingen forandrer seg over tid. Vi så at Harlem Brundtland på sin tid bygget opp en sterk forestilling av godhet knyttet til nasjonal identitet, Bondevik videreførte med en kristen nestekjærlig fortoning. Jens Stoltenbergs første regjering (2001-2002) fulgte den etablerte forestillingen og skrev i sin første regjeringserklæring:

Norge skal spille en aktiv og konstruktiv rolle internasjonalt. Norge skal være en pådriver for global fattigdomsbekjempelse og internasjonalt miljøarbeid, og være en tydelig fredsnasjon.¹⁵

Politiske aktører som Janne Haaland Matlary og Asle Toje har kritisert utenrikspolitisk praksis for å være for orientert rundt verdidiplomatiet. I følge Haaland Matlary (2002) har nasjonale interesser blitt nedprioritert fordi verdidiplomatene i engasjementspolitikken ikke har snakket strategi i det hele tatt, men basert politikken på hva som «gjør godt» og hjelper andre. Verdidiplomati,

---

14 Direktoratet for utviklingssamarbeid (NORAD):
<http://www.norad.no/Satsingsomr%C3%A5der/Fred+og+konflikt/Fredsbygging>

¹⁵ <http://arkiv.sv.no/partiet/regjering/regjeringplattform/kap1/>

---

herunder blant annet freds- og forsoningsarbeid, kan ses som et forsøk på å dekke over det faktum at Norge mangler realpolitisk makt i verdenspolitikken, og bruker derfor ”myk makt” gjennom et godhetsregime (Tvedt 2003). Andre hevder på sin side at Norge best kan realisere sine interesser gjennom aktivt å søke en rolle som ”champion of ideals” (Riste 2001), noe som kan leses som promotering av en tradisjonell idealismediskurs.

Asle Toje (2009) viser til Norges sikkerhetspolitiske historie som forklaringsmodell for at nasjonsforestilling er i endring. Han drøfter hvorvidt engasjementspolitikken er i ferd med å omlegges. Engasjementspolitikken kategoriserer i tre bølger. Den humanitære stormakt; fredsnasjonen og miljøforegangslandet. Disse nasjonale selvbildene mener han er et resultat av en omlegging av utenrikspolitiske ressurser i takt med myndighetenes endrede interesseområder. NORAD er ikke lenger er underlagt Utenriksdepartementet, men ble opprettet som et eget direktorat i 2003¹⁶. Store deler av bistandsforvaltningen ble lagt de de respektive lands ambassader. Omprioriteringen i idealpolitikken vises også gjennom sammenslåingen av utvikling og miljøpolitikk under Erik Solheim. Hvorfor Norge ikke lenger blir omtalt som «fredsnasjon» kan være en konsekvens av at dette ikke lenger er et av myndighetenes interesseområder, og at denne forestillingen ble moralsk ladet og bruken av denne typen myk makt ble for omfattende.

Stokke (2009) sier at Norge utøver myk makt som en alternativ strategi for å oppnå innflytelse og fordeler i internasjonale relasjoner. Den idealpolitiske diskursen lange tradisjoner og moralske forrang var ikke uproblematisk. Ved moralsk forrang betyr at konnotasjoner rundt nasjonal identitet var så sterke og ofte av moralsk og nærmest religiøs karakter at denne politikken og dets verdier ble uangripelig. Norge skulle handle ut i fra godhet fordi handlingen i seg selv var god. Forestillingen om ”Fredsnasjonen” Norge ble gjenstand for diskusjon da flere ”fredsbyggende” bistandsprosjekter viste seg å være feilslåtte. I 2008 oppsummerte tidligere stats- og utenriksminister Thorbjørn Jagland (Ap) debatten med en knusende kritikk i Aftenposten

Flere enn ledelsen i Utenriksdepartementet bør tenke igjennom vårt eget selv- bedrag. Nær sagt alle fredsprosesser vi har vært involvert i, ligger i grus.¹⁷

En lignende kritikk er kommet fra akademisk hold tidligere og omhandlet Norges selvbilde som bistandsstormakt. Terje Tvedt (2003) har diskutert hvordan bistand, menneskerettighetsarbeid og fredspolitik har hatt et enestående hegemoni i Norge, noe man knapt har stilt spørsmålstegn ved. Han sier at det dreier seg om å forstå nasjonens mentale helsetilstand i den perioden da den politiske

---

¹⁶ <http://www.norad.no/Om+Norad/Nyhetsarkiv/Nyhetside?key=108714>

¹⁷ <http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/article2177266.ece>

---

ledelsen erklærte Norge som verdensmester i bistand, nødhjelpsnaasjon og humanitær stormakt. Ifølge Tvedt (2003) ble dette gjort nesten uten diskusjon og med entusiastisk oppslutning fra store deler av norsk sivilsamfunn, forskningsmiljø og presse.

Etter en periode hvor forestillingen om Norge som fredsnasjon var gjenstand for debatt, kom signaler om omlegging innenifra. Utenriksminister Jonas Gahr Støre (Ap) tok opp denne kritikken tidlig i regjeringperioden, i en tale på Nobel fredssenter i 2006. Talen gikk under tittelen: Norge som fredsnasjon – en myte eller virkelighet: - *Politikk for fred blir en del av vår egen sikkerhetspolitikk. Dette er både det viktigste argumentet og et tilstrekkelig argument for norsk fredspolitik*¹⁸

Kritikken blir tatt opp av departementet, men freds- og forsoningspolitikken ble forsvart med argumentet at det hører inn under sikkerhetspolitikken. Sitatet markerer en tydelig overgang fra fredspolitik som knyttet til en idealpolitisk misjonerende ”myk makt” til å tilhøre en realpolitisk diskurs der hard makt, sikkerhet og nasjonale interesser skal bli styrende for norsk engasjement i fredsoperasjoner. Det jeg har vist ovenfor er forhenværende diskursive struktureringer som i dette eksemplet, fredsnasjon, og hvordan denne blir utfordret av et ordskifte. Kritikken viser til hvordan forestillingen om Norge som fredsnasjon blir ikke lenger troverdig og den idealpolitiske diskurs moralske hegemoni blir utfordret. Å vise til forhenværende diskursive struktureringer er et analytisk grep man kan ta for å vise diskursers intertekstualitet og som jeg skal vise under, elementet interessers artikulering mellom diskurser. Det markerer overgangen til en ny diskursiv strukturering, tekstenes intertekstualitet.

Interesser og verdier – mot en ny utenrikspolitik?

Fredsnasjonen Norge hører som sagt til en tidligere diskursiv strukturering. Den konkrete språkbruken rundt interesser viser til og trekker videre på allerede etablerte betydninger som forestillingen om fredsnasjonen. Den er, som diskutert ovenfor, vært gjenstand for debatt, og omprioriteringer viser til at fred- og engasjementspolitikk ikke lenger blir vektlagt på samme måte. I dette avsnittet vil jeg vise hvordan interesser og verdier har posisjoner i to diskurser, to forskjellige praksiser i norsk utenrikspolitik, og har stått i antagonistisk forhold til hverandre. Begrepene symboliserer på mange måter diskusjonen om den moralske posisjonen til engasjementspolitikken, fordi begrepene er konnotert med henholdsvis idealisme og realisme. De symboliserer kampen

---

¹⁸ http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/aktuelt/taler_artikler/utenriksministeren/2006/norge-som-fredsnasjon--myte_eller-virkel.html?id=273461

---

mellom tegn og symboler i utenrikspolitisk praksis. Janne Haaland Matlary (2002) debatterer hvordan aktørene i norsk utenrikspolitikk oppfatter forholdet mellom verdidiplomati og realpolitikk. Fremveksten av verdier på utenriksagendaen ser hun på i sammenheng med utviklingen av diplomatiet i det offentlige rom, og knytter det følgelig opp til offentlig diplomati. Hun hevder at den politiske diskurs i det offentlige rom handler om menneskerettigheter, rettferdighet og demokrati – ikke om interesser. Men hvorfor er det slik? Et lite land som Norge er tjenlig med en stabil fredelig verden, dermed vil fredsarbeid være av både ideell og egen interesse. Debatten mellom verdier og interesser er viktig, og det er interessant at utenriksministeren oppfordrer til denne debatten gjennom Refleksprosjektet. Hva som ligger bak denne motivasjonen skal jeg undersøke senere i analysen og fokusere på hvorfor er disse begrepene i et motsetningsforhold. Det kan forklares blant annet gjennom intertekstualitet, gjennom den tidligere fredsnaasjonsforestillingen, der idealpolitikken hadde et moralsk hegemoni, og tegn til omlegging av utenrikspolitikken. Stortingsmelding nr. 15, tar opp skillet mellom interesser og verdier.

Jo større global kompleksitet og endring, desto større behov for forankring og legitimering av utenrikspolitikken i det offentlige rom. Ikke minst i tilfeller der dilemmaer og konflikter mellom ulike interesser, og mellom interesser og verdier, utfordrer Norges linje i viktige utenrikspolitiske spørsmål (St.mld. 15:7).

I meldingen heter det at ”engasjementspolitikken ivaretar norske interesser.” Her får begrepene verdier og interesser en sammenføyning. Det er verdt å merke seg at en slik sammenføyning tyder på diskursiv endring. Det skrives også at ”de delene av norsk utenrikspolitikk som ofte er ansett som rent altruistiske eller verdibaserte områder (...) får derfor i økende grad realpolitisk relevans og betydning” (St.mld. 15:20). Det som tidligere var definert som mykmakt virkemidler blir her til hard makt. Nina Græger (2009) kommenterer meldingen og sier at når den viser til at verdier får realpolitisk relevans, gir det et viktig bidrag til å viske ut det kunstige skillet mellom idealpolitikk og realpolitikk som har fått preget norsk utenrikspolitisk diskurs lenge. Og at endringene i internasjonal politikk har også skapt et samspill mellom en verdibasert og en realismebasert utenrikspolitikk.

I lanseringstale uttaler utenriksminister Jonas Gahr Støre at Regjeringen med den nye stortingsmeldingen ikke ønsker å avskrive debatten om interessepolitikk versus verdipolitikk¹⁹. I måten Støre behandler begrepene og motsetningsforholdet mellom interesser og verdier kan tolkes

---

¹⁹ <http://www.civita.no/civita-tv/2009/#gt1A54F0341BF531E1>

---

som tvetydig. Årsaken til det er at det åpnes for en debatt gjennom retorisk frigjøring av begreper som tidligere har vært institusjonalisert i hvert sitt politikkområde. Dette kan være en strategi for å åpne for nye prioriteringer i utenrikspolitikken, men samtidig unngå å kaste de verdiene på båten som tidligere har hatt en sterk forankring og hegemoni. Nedenfor skal jeg analysere de ulike subjektposisjonene som er i diskursene med tanke på å undersøke om det forekommer diskursiv endring.

Subjektposisjoner og deres representasjon av politikken

I dette avsnittet skal jeg undersøke hvordan aktørene kjemper om å definere og utforme utenrikspolitikken. Jeg vil vise til subjektposisjoner i diskursene og deres versjon av den utenrikspolitiske virkelighet. Althusser viser til at subjektets interpellering er ideologisk, fordi det skjuler de *sanne* relasjonene til folk (Jørgensen & Phillips 1999). Antonio Gramscis hegemonibegrep gir subjektene autonomi til å påvirke strukturene, og meningsdannelsen er naturaliserer maktforholdene. Hegemoni er i diskursene som til enhver tid dominerer og fortrenger alternative tenkemåter. Betydningen i diskursen blir dermed tatt som en selvfølge, den blir hegemonisk. Den realpolitiske og den idealpolitiske diskursen kan sies å ha en etablert mening, og dette er et historisk resultat av politiske prosesser og kamper. Som eksemplet i forrige avsnitt illustrerer har diskurser om Norges rolle som frednasjon endret seg i takt med nye geopolitiske maktkonstellasjoner. Det er mellom det politiske og det objektive at man finner begrepet hegemoni. Veien fra politisk konflikt til objektivitet går gjennom hegemoniske intervensjoner hvor alle alternative virkelighetsforståelser undertrykkes og *en* forståelse vinner fram som den naturlige (Gramsci 1991 i Jørgensen & Phillips 1999).

Jeg vil plassere subjektene i den diskursordenen i relasjon til henholdsvis den real- og idealpolitiske diskursen, samt i forhold elementet interesser. Subjektene er aktører innenfor og utenfor utenriksdepartementet, politikere, byråkrater, journalister, forskere og uavhengige kommentatorer. Flere av dem har tidligere hatt forskjellige posisjoner i andre stillinger og maktposisjoner og dette påvirker både selve diskursene og den sosiale praksisen. Det oppstår et mangfold av forskjellige betydninger når aktørene snakker om utenrikspolitikken og disse, kall det koder utgjør diskurs.

I følge Stuart Hall (1997) konstrueres mening gjennom språket og dannes av såkalte representasjoner. Representasjon er et viktig element i gruppedannelse, og går inn i kampen om hvordan hele myten om samfunnet skal fylles med mening. Hvilket samfunnssyn som slår gjennom har avgjørende konsekvenser for individene i samfunnet (Jørgensen & Phillips 1999). Dette er

---

overførbart til den utenrikspolitiske sosiale praksis. Flere aktører eller subjektposisjoner er som nevnt viktige i denne sammenheng. Jeg har vist til og vil vise til disse ut i fra kvalitative intervjuer med mine informanter Henrik Thune, Asle Toje, Leiv Lunde, samt utvalgte taler av utenriksminister Jonas Gahr Støre. Dette vil suppleres med kritikk og kommentarer fra andre aktører.

Kamp om mening

En kritisk diskursiv tilgang tilfører her verktøyene for å studere endring i politikken i forhold til maktrelasjoner og hvordan hegemonisk kamp om mening utfolder seg. Jeg vil blant annet diskutere hvordan subjektposisjonenes kamp om mening utspiller seg rundt interessebegrepet. Intervjuet med Henrik Thune vil fungere som en ramme for videre analyse fordi han fremmer endring i politikken ved at han er i maktposisjon som representant for regjeringen. Som prosjektleder i sekretariatet til Jonas Gahr Støre, er han en viktig aktør i konstruksjonen av den nye språkbruken rundt interesser. Det forekommer her en kamp om hegemoni mellom aktører, og kampen utspiller seg rundt punktet, nasjonale interesser, som har høy grad av ustabilitet, ved at den har vært en flytende betegner mellom diskurser (Fairclough 1992). Jan Egeland og Asle Toje representerer det Thune kaller de “gamle” og “tradisjonelle” forståelsen av utenrikspolitikken. Disse to subjektene er interpellert i diskursene og jeg vil vise dette gjennom deres kritikk av språkbruken rundt interesser.

To av målene til Refleksprosjektet er som for det ene å behandle interesser på nytt fordi vi har et endret geopolitisk maktbilde. Og for det andre, tenke verdier og interesser samlet for å hviske ut de ideologiske skillene i utenrikspolitikken. Thune innleder samtalen med å svare på hvordan interessebruken og Refleksprosjektet startet: *Bruken av interesser er en kritikk av at etiske og ideelle spørsmål ikke kan knyttes til grunninteresser. Det er en kritikk av at interesser trenger å være basert på materielle størrelser.*²⁰ Her vises til det dialektiske forholdet mellom de to politiske diskursene, og med denne kritikken tar han både avstand fra den rene idealpolitiske diskursen fordi diskursen (hvilken?) knyttes til interesser. Han tar videre avstand fra den realpolitiske diskursen ved at interesser ikke trenger materielle størrelser som for eksempel landegrenser, stridshoder eller lignende. Forsker og politisk kommentator Asle Toje har vært kritisk til at interessebegrepet skal fjernes fra målbare realpolitiske interesser. Han kritiserer bruken av interesser for å ha mistet sin betydning fordi det blir synonymt med politikk. Og ved at uansett hva Norge gjør kan det kalles i nasjonens interesse. Han sier begrepet mangler målestokk, noe han anser som problematisk.²¹ Rolf Tamnes (2009) kommenterer også dette. Han sier at når begrepet både defineres ut i fra på den ene

---

²⁰ Personlig kommunikasjon 1.12.10

²¹ Personlig kommunikasjon 17.11.10

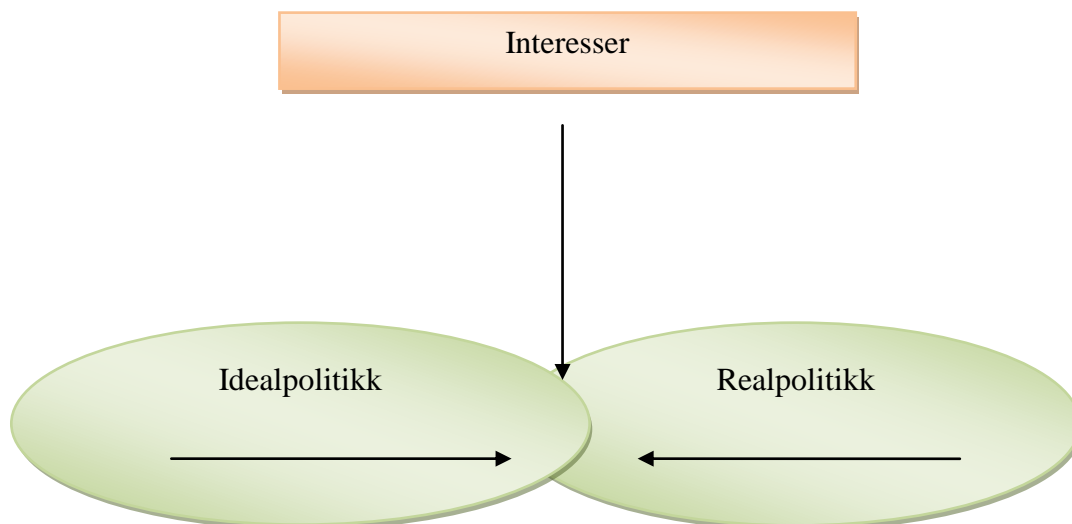
siden en ivaretagelse av sikkerhet. Og på den andre siden, defineres ut i fra at de deler av politikken som normalt er betraktet som myke eller altruistiske bør oppgraderes som sentrale områder for å ivareta norske interesser. Han mener at begrepet mister betydning som analytisk og operativt verktøy ved at det får en for vid definisjon. Henrik Thune imøtegår kritikken således:

Toje kommer med denne kritikken fordi han opprettholder skillene mellom interesser og verdier. Refleksprosjektet aksepterer ikke skillene. Det du her kaller idealpolitikk, fredspolitikk, fredsbygging også videre, ser vi på som virkemidler. Toje vil si at dette har en hensikt, men at denne er kun idealistisk.

I representasjonen til Thune blir Toje tilhørende en ”gammel” diskursiv konstruksjon, den som opprettholder dialektikken mellom interesser og verdier, realpolitikk og idealpolitikk. Det er mulig å tolke Thune dithen at idealpolitikk er det samme som virkemidler, noe en tar i bruk for å fremme interesser. På den andre siden har bruken av interesser blitt kritisert for å viske ut betydningen av verdier i utenrikspolitikken. Som vi har sett over, utfordret nettopp Jan Egeland at interesser og verdier skal tenkes sammen. Som svar på Egelands kritikk sier Thune følgende om intensjonene bak Refleksprosjektets:

Tanken her ekskluderer ikke at vi skal ha en selvstendig, kosmopolitisk, universalistisk, etisk, rasjonalistisk begrunnelse for politikken. Refleksprosjektet sier ikke at alt Norge foretar seg skal dreie seg om interesser. Den er åpen for at grunnleggende ting ved norsk utenrikspolitikk skal bestå. At man engasjerer seg langt unna, på noe som ikke har realeffekt på det norske samfunnet, at de finnes og at man skal engasjere seg, der har man en moralsk plikt. Det prosjektet og stortingsmeldingen sier er at mye av det som bare hadde en idealistisk begrunnelse, må også kunne begrunnes realpolitisk, på samme måte som vi før begrunnet de tingene som før bare var nær oss.

I dette utsagnet sier Thune med andre ord at grunnleggende ting ved politikken skal bestå, som i dette tilfellet engasjementspolitikken, der mye av handlingen bare kan forsvares med at handlingen er god i seg selv. Utenriksdepartementet vil dermed ikke viske ut skillene fullstendig, men mye av det idealistiske må kunne begrunnes realpolitisk. I dette kan man avdekke at de to diskursene overlappes, det skjer en sammenføyning av diskursene ved hjelp av elementet interesser:

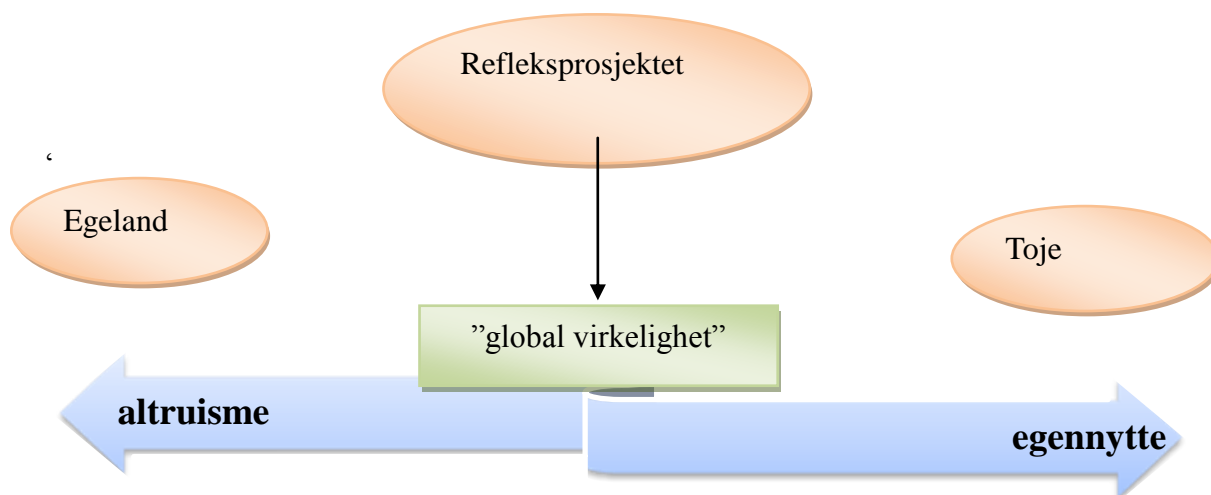

Figur 1. Interesser som element sammenfører to diskurser. Fører til diskursiv endring.

Thunes representasjon av den utenrikspolitiske virkelighet blir forklart gjennom et ideologisk spenningsfelt der han skiller mellom tre typer norsk utenrikspolitikk:

Den ene typen er en snevre norske egeninteresser, det vi gjør bare for oss, det som fremmer norsk territorium. Det som fremmer norske økonomiske, sikkerhetspolitiske interesser er det ene. Vi bryr oss ikke om det som går utover andre, kanskje det går utover andre, kanskje andre får utfordret sine interesser, men vi gjør det likevel. Det er den klassiske måten å forstå det på. Det andre ytterpunktet der ute er, hva vi gjør rent altruistisk. Det har ingenting med oss å gjøre, vi gjør det kun for å være snille. Så sier vi, vet du hva, i en global virkelighet er det verken det ene eller det andre. Det meste ligger et eller annet sted midt i mellom.

Ytterpunktene, altruisme og egen nytte, kan plasseres som elementer i idealpolitisk og realpolitisk diskurser. De viser til motsetningsforholdet mellom de to. Han plasserer den "globale virkeligheten" midt i dette spenningsfeltet. Denne virkeligheten er imidlertid bare Regjeringens og Henrik Thunes representasjon av virkeligheten, og deles ikke nødvendigvis av andre. Det utspiller seg her er en kamp om å definere og redefinere "virkeligheten" gjennom å bryte med de tradisjonelle forståelsene av utenrikspolitikken.

Figur 2. Henrik Thunes tenkte linje over ytterpunktene i utenrikspolitisk praksis.

Thune sier at Norge skal engasjere seg i fredsbygging, utviklingsspørsmål og andre globale spørsmål, der handlingen i seg selv er god. Men Norge skal også engasjere seg i områder som fremmer stabilisering av verden - for det norske samfunnet er vevd inn i den globale virkelighet og interessene våre påvirkes deretter. Thune svarer følgende på kritikken til Asle Toje og Jan Egeland:

...vel, Toje, du har rett men du fokuserer kun på den ene fliken av skalaen. Vel, Jan Egeland du har også rett, men du fokuserer bare på den andre fliken av skalaen, og dere glemmer det som ligger i mellom. Men dette løser ikke alle problemer. Husk at dette ikke er et skolerent akademisk argument. Jeg vil selv si at i dette argumentet er det masse, masse problemer. Fordi det er to motiver: Det ene er å sy sammen en politikk som man tror er riktig i forhold til virkeligheten, eller den fortolkede virkeligheten. Det er det ene målet med Refleksprosjektet, hva som er den riktige utenrikspolitikken i verden gitt globale utviklingstrekk. Men så er det en annen side også. Hvordan skal man forsvare dagens utenrikspolitikk, hvordan skal man forsvare den myke delen av utenrikspolitikken? Dette her ser jo ikke Jan Egeland, det er også et forsvar for idealpolitikken. Det er et forsvar for fred- og forsoningsarbeidet, mot de som sier at det bare er tøys.

Her plasserer Thune Egeland i det altruistiske ytterpunktet av utenrikspolitikken og Toje i egennytte-ytterpunktet. Dermed plasseres Refleksprosjektet og den nye bruken av interessebegrepet i midten. Et representasjonssystem er et system der det skapes imaginære relasjoner mellom individer og til den sosiale formasjon. Thune har her konstruert et ideologisk representasjonssystem, med den tenkte linjen mellom altruisme og egennytte. Plasseringen av de andre subjektposisjonene

---

er relasjoner Thune har konstruert. Det er de ideologiske diskurser som bidrar til å opprettholde eller transformere maktrelasjoner, som Thune og Refleksprosjektet her forsøker å gjøre. Det forekommer en transformasjon av de ideologiske diskursene, gjennom hegemonisk kamp om nodalpunktet interesser, som vist i figur 2. Leiv Lunde²² viser gjennom argumenteringen av interessebruken at det er en ideologisk kamp: “vi spiller ballen på høyresidens banehalvdel ved å ta interesser på alvor”. Høyres og Fremskrittspartiets forståelse av utenrikspolitikken er en til dels tradisjonalistisk og gammeldags, hevder Thune. Han mener det nye språket rundt interesser er basert på taktikk fra politikernes side:

Den er basert taktisk, tror jeg, nå snakker vi ikke fra meg, men fra politikernes side, fra Støre. Det er taktisk på den måten at man tar eiendomsretten på det området. Og at man har en reell tro på at verden henger sammen på den måten. Noe av kritikken til Toje er jo da akademisk kritikk, noe av det er empirisk basert, normativt og noe er ideologisk kritikk. For i interessebegrepet slik det er presentert i Refleksprosjektet er det delvis forskningsbasert og delvis er det ideologisk. Det inneholder begge delene.²³

Interessebegrepet er forskningsbasert, men blir brukt ideologisk for å oppnå ny meningstilskrivelse og transformere etablerte diskursive struktureringer. At begrepet blir brukt ideologisk, men plassert i midten av to etablerte, ideologiske diskurser er grunnen til kritikk fra begge hold, da kampen om mening verken kan tilskrives meninger knyttet til venstresiden eller høyresiden i utenrikspolitikken. Den hegemoniske betydningen blir lagt et sted midt i mellom det ideologiske feltet.

Geopolitisk kontekst

Sett fra et politisk geografisk ståsted er det hensiktsmessig å ta denne analysen videre fra nasjonalt nivå til globalt nivå. Vi kan stille spørsmålet om hvorfor denne diskursive transformasjonen skjer i norsk utenrikspolitikk akkurat nå, og om dette er unikt for Norge. Norge har en særegen tradisjon for engasjementspolitikk bygget på protestantisme gjennom misjonsarbeid. Å være en småstat som utøver ”mykmakt” har skapt et visst politisk klima og dette har med internasjonal utvikling å gjøre. Utenrikspolitikken er på ingen måte isolert fra globale utviklingstrekk (Stokke 2009). Også FN har tatt opp skillet mellom idealer og interesser. FN er som kjent et organ som må ivareta medlemslandenes interesser, og interesser blir forstått som ivaretagelse av nasjonenes sikkerhet.

---

²² personlig samtale 26.10.10

²³ Personlig samtale 26.10.10

Den nye FN-reformen, også kjent som *Security Sector Reform*²⁴ knytter engasjementspolitikk til sikkerhet og bevaring av verdensfreden. Ideen bak FN, slik det ble formulert i kjølvannet av annen verdenskrig og fortsetter å være definert, er at fattigdomsbekjempelse er en forutsetning for å ha en stabil verden. Jan Egeland har tidligere uttrykk kritikk av bruken av interessebegrepet, fordi han mener noen utenrikspolitiske handlinger må utføres med utgangspunkt i dere egenverdi. Det er for eksempel ikke i Norges egeninteresse å bidra til epidemibekjempelse i Mali.²⁵ Betyr det at Norge helt skal slutte å engasjere seg i tema og land som ikke er gunstige for våre økonomiske og sikkerhetsmessige interesser? Det vil være vanskelig å forsvare moralsk, vil mange mene. Motsvaret til Egelands kritikk er at noe av politikken skal være av ren altruistisk karakter. Men Støre og Refleksprosjektet hevder at geografien handler ikke lenger om langt unna eller nært. Dermed argumenteres det med globaliseringsprosesser at land som Mali blir geografisk nært fordi det kan ha en påvirkning på Norge.. Støre er i maktposisjon og han kan dermed tilskrive interesser en hegemonisk betydning. Interesser kan være idealer fordi han sier det, jeg viser tilbake til sitatet i introduksjonen som eksemplifiserer hegemoniet: ”Grensene mellom interesser og verdier er ikke skarpe, og interesse- og verdigrunnlag flyter over i hverandre”²⁶ Thune svarer følgende på hvorvidt den geopolitiske konteksten og FNs syn på engasjementspolitikk påvirker språkbruken i norsk utenrikspolitikk:

FN har et høypanel, der blant annet Gro Harlem Brundtland var med, og Steven Stedman, professor i internasjonal politikk. De skrev om hvorfor man skal bry seg om Afrika, for eksempel. De brukte et utilitaristisk argument, de gjør ikke som tidligere: Dette gjør vi for å være gode, dette er ikke et godhetsregime, dette gjør vi fordi det angår vår sikkerhet, vår framtid også videre. De lager en del overganger og prøver å begrunne det. Det er nok en trend.²⁷

Videre knytter han dette resonnementet til Refleksprosjektet og vedgår at de globale utviklingstrekkene, som FN og sikkerhetsfokuset, har en sammenheng med den nye bruken av interessebegrepet:

Refleksprosjektet har jo da litt av dette i seg, men den ser det annerledes. For det første

---

²⁴ http://www.ssrnetwork.net/document_library/detail/3987/united-nations-approaches-to-security-sector-reform-background-paper-for-the-workshop-on-quot-developing-a-ssr-concept-for-the-united-nations-quot

²⁵ Jan Egeland i debatt, Litteraturhuset 17.11.10

²⁶ <http://www.civita.no/civita-tv/2009/#gt1A54F0341BF531E1>

²⁷ Personlig kommunikasjon 1.12.10

---

er tanken om at det er en direkte effekt mellom det som skjer i Afrika og terrortrusselen i Norge, derfor så bør vi engasjere oss, litt sånn FN argument. Refleksprosjektet sier kanskje det, men vi sier også noe mer. Vi sier: Vet du hva? I det globale samfunnet vi lever i er nå vevd sammen på en måte at sammenhengene er uforutsigbare, de er indirekte sammensatte. Realiteten er ikke at disse tingene nødvendigvis treffer oss, terrorisme, hva som helst, men at dette er den samme virkeligheten.²⁸

Språkbruken rundt interesser blir her legitimert gjennom globalisering, som diskutert tidligere. At den idealpolitiske diskursen i Norge blir påvirket av FN og globale utviklingstrekk er påfallende. Men som Thune sier, har Refleksprosjektet likevel en mer etisk overbygning, og bruken av interesser er også et forsvar for idealpolitikken. Men han sier at det er en del av den samme bevegelsen, bort fra nasjonale interesser forstått som territorium, der politikken er nasjonalt fokusert og de nasjonale grenser er det som avgjør hva som har direkte eller indirekte påvirkning.

Nytt handlingsrom, ny utenrikspolitikk?

På dette punktet i analysen nærmer vi oss dens konklusjoner. Ovenfor har jeg vist til hvordan interessebegrepet har åpnet for ny mening, og det har skjedd gjennom hegemonisk kamp om mening rundt begrepet. Kampen om hegemoni forekommer dels fordi Norge er en del av et nytt globalt verdensbilde, dels fordi aktører som Thune og Støre innenfor denne konteksten utøver de ideologiske handlingsrommene som de har tilgjengelig. Debatten ovenfor kan leses som den diskursive praksisen, men spørsmålet om hvordan dette kan forandre utenrikspolitisk praksis gjenstår fremdeles. Noen mulige svar kan man få gjennom å undersøke ideologien som ligger bak språkbruken. I intervjuet med Thune spurte jeg derfor om det han karakteriserer som ”det gamle” kan forstås som realisme? Vil det si at den nye måten å se utenrikspolitikk på bærer preg av å gå i konstruktivistisk retning? Thune svarer:

Jo, kanskje litt. Jeg har sett på det som at det er dette som er realisme. Dette er realisme fordi det er sånn verden er. Mens deler av den klassiske venstresiden og den klassiske høyresiden har hengt seg opp i den ideologiske forståelsen av.. De henger igjen i en diskurs som er basert på noen erfaringer som er viktige, men som ikke stemmer med terrenget lenger. Toje holder fast ved sin identitet som realist. Når han tenker på sikkerhetspolitikk er nasjonale interesser det som er nærmest oss. Tønnesson og Egeland vil si at vi må glemme det som er nært oss for og bare forholde oss til det som er langt unna. De oversetter fra posisjonen til ideologien, det er en ideologisk posisjon. De forsvarer en diskurs, noe som har vært der lenge. Det Refleksprosjektet er et forsøk på er å bruke substansiell virkelighet til å si, vet du hva? Det der skille mellom

---

²⁸ Personlig kommunikasjon 1.12.10

---

idealpolitikk og realpolitikk, det gjelder ikke på samme måte. Det gjelder, men ikke på den måten dere har tenkt det, og virkemidlene folder seg ut forskjellig. Det som dere trodde var myke virkemidler har blitt harde, slik at det blir et brudd i forhold til det som har vært leierne i tradisjonell utenrikspolitisk debatt. Så jeg mener at både Toje og Egeland henger igjen i noe som er mer ideologisk fundert enn substansielt fundert, selv om det er et vanskelig skille å gjøre.²⁹

Makten til diskursene ligger i deres potens til å ta eierskap over virkeligheten og hvilke representasjoner av den som skal være mest gyldige. Thune forsvarer den konstruktivistiske metoden ved å si at Refleksprosjektet er fundert på en substansiell virkelighet, mens de virkelighetsoppfatningene til de andre subjektene er ideologisk fundert. Den nye språkbruken rundt interesser fremstår som rasjonelle og argumentene fra kritikere virker irrasjonelle. Språkbruken struktureres ut i fra en posisjon av hva de andre *ikke* er. Refleksprosjektet og Utenriksdepartementet tar avstand fra de forhenværende diskursene idealisme og realisme. Det åpner dermed for at ny mening kan tilskrives i det diskursive landskap og sier at det finnes ikke et skille mellom diskursene. Om realismen eller idealismen vinner fram kan ikke vurderes fordi det er satt strek over de tidligere betydninger. Nå har den rødgrønne regjeringen nærmest et blankt ark å fylle i norsk utenrikspolitisk praksis. Jeg vil påstå at forandringen i diskursive praksis definitivt har potensial til å påvirke utenrikspolitikken, det vil si den sosiale praksisen, og at det er akkurat dette som var formålet med å konstruere en ny språkbruk rundt interessebegrepet.

Det er en tydelig ambisjon for denne regjeringen å åpne opp det utenrikspolitiske ordskifte. En forestilling om for liten åpenhet før, Utenriksdepartementet og tidligere regjeringer har tatt for lite på alvor det ansvaret i de mulighetene som ligger for Utenriksdepartementet og utenrikspolitisk ledelse å engasjere befolkningen i utenrikspolitiske spørsmål. Det er viktig når man har et fokus på interesser, hvordan disse interessene og formuleringene står i lyset av globalisering, Jo mer endring jo mer dynamikk, jo større behov for å teste ut og eventuelt endre politikk på noen områder.³⁰

I tråd med å åpne det utenrikspolitiske ordskifte som Lunde sier i sitatet over tolker jeg at aktørene i og rundt Refleksprosjektet forsøker å oppnå hegemoni i meningsetableringen og åpne et handlingsrom for ny prioritering i politikken. Jeg spurte derfor Thune til slutt om interesser og det nye språket åpner for et handlingsrom?

---

²⁹ Personlig kommunikasjon 1.12.10

³⁰ Personlig kommunikasjon Leiv Lunde 26.10.10

Ja, det gjør det. Og det som er problemet er at det høres ut som en catch-all politikk, det er det politiske problemet ved det. Ok, hvis alt henger sammen på denne måten her, hva er viktig og hva er uviktig? Dette er en grunnposisjon, men den gir ikke nødvendige prioriteringer og den gir ikke klare handlingsregler og prinsipper. Den sier bare noe om virkemidler.

Thune sier her at språkbruken rundt interesser åpner for et handlingsrom i utenrikspolitikken og dette er ideologisk ved at den nye meningen tilhører Jonas Gahr Støre og regjeringen i maktposisjon. Makten er produktiv ved at de som aktører har utøvd sitt agency og faktisk åpnet for handlingsrommet. Men som Thune sier gir det ikke nødvendige prioriteringer eller klare handlingsregler, og det trengs for å forandre den sosiale praksisen. Men den diskursive praksisen gjennom de diskursive handlingene til aktørene har tilskrevet ny mening og åpnet for handlingsrom, dermed har de muligheten til å forandre utenrikspolitisk praksis.

Konklusjoner

Hvordan har bruken av interessebegrepet i nyere utenrikspolitisk praksis åpnet for ny mening og ideologisk handlingsrom? Funnene i analysen viser til, gjennom subjektene representasjoner av utenrikspolitikken, at interesser og det nye språket har åpnet for ny mening og ideologisk handlingsrom. Funnene viser at det skjer en sammenføring av idealisme og realisme- diskurs gjennom interesser. Tradisjonelt sett er begrepet forankret i en realisme diskurs, men ved å knytte interesser til idealisme i utenrikspolitikken, kan den konkrete språkbruk forandre de enkelte diskurser og dermed også den sosiale omverdenen (Jørgensen & Phillips 1999) Det er en hegemonisk intervensjon, ved at én betydning vinner frem fordi den nye retorikken blir etablert gjennom Refleksprosjektet og Stortingsmeldingen. Hegemonisk er den nye meningen til begrepet fordi det er en politisk maktelite, regjeringen i posisjon, som er avsenderne av budskapet og får dermed, som Gramsci (1991) viser til, blir andre sosiale lag integrert i alliansen ved hjelp av ideologiske midler, her befolkningen viser oppslutning om utenriksministeren og Regjeringen.

Men det er viktig å ha i bakhodet at interessepolitikken er på ingen måte ny, men som Leiv Lunde sier er det et ideologisk grep å relansere begrepet. Det er for å spille ballen over på høyres banehalvdel for å vise at interesser blir tatt på alvor av venstresiden også. Dette er et funn på hvordan det ideologiske handlingsrommet blir åpnet. Og hvordan konstruktivisme blir anvendt i politisk handling er med på å viske ut de ideologiske skillene og åpner for handlingsrom.

Har det nye språket rundt interesser hatt en innvirkning på utenrikspolitikken? Ja vil jeg påstå og jeg vil forklare hvorfor. Det ideologiske handlingsrommet er der aktørene kan produsere og påvirkning praksisen, og en av de sentrale aktørene som utøver handlingsrommet offentlig er utenriksministeren selv. Jeg vil ta opp poengene til Fairclough (2000) og hans studie av ”The Third Way” Logikken i den nye ideologien gikk under ny politikk og transcenderte skillene i politikken mellom den ”gamle” venstre med den ”nye” høyresiden i britisk politikk. Disse funnene er overførbare til mine funn om hvordan de ”tradisjonelle” skillene mellom ideal- og realpolitikk. Språkbruken viste seg i ”The Third Way” viste seg å fungere som en sammenfletting av politikk som viste seg å treffe et bredt lag i den britiske befolkningen, som jeg tolker språkbruken rundt interesser også gjør i den norske utenrikspolitikken.

Jeg vil helt til slutt konkludere meg noen av Gahr Støres refleksjoner i artikkelen *Utenrikspolitikk i forandringenes tid* (Gahr Støre 2010) Han argumenterer for at endring i det geopolitiske maktbildet, den endrede verdensorden ligger til grunn for å endre utenrikspolitikken. Det er et eksempel på

---

hvordan ny mening og ideologisk handlingsrom er åpnet for, gjennom språkbruken rundt interesser. Men refleksjonene hans her viser også et fram-pek om endring i politikken, som også tittelen på denne studien: *Ny verdensorden, nytt språk, ny utenrikspolitikk?*

Norske interesser har forandret seg og strukket seg lenger ut i verden. Tradisjonelle skiller mellom såkalt idealpolitikk og realpolitikk er en overdrevet motsetning. Myk fredspolitikk og bistandspolitikk i Afrika og Midthøsten kan være hard sikkerhetspolitikk, akkurat som sunn norsk forvaltning av fisk og oljeressurser i nærområder har en global betydning og må forstås som ivaretagelse av et norsk medansvar. Å kjenne sine interesser er viktig, men likevel ikke nok. Norge er med sine ressurser og politiske rekkevidde et mellomstort land i verden. Det er alltid en fare for at vi sprer innsatsen og ressursene for tynt. Vi må prioritere, gjøre mindre av en ting for å gjøre mer av noe annet (Gahr Støre 2010:17).

Litteraturliste

Agnew, John. 2000. *Global Political Geography beyond Geopolitics*. International Studies Review. Vol 1, No.2 91-99.

Agnew, John. Ó Tuathail, Guntram. 1992. *Geopolitics and Discourse: Practical Geopolitical Reasoning in American Foreign Policy*. Dalby, Simon (et al.) 1998. (ed) The Geopolitics Reader. Routledge, London.

Anderson, Benedict. 1991. *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso.

Aristoteles. 1991. *On Rhetoric*. London, Oxford University Press

Bjørgo, Tore. Heradstveit Daniel. 1992. *Politisk kommunikasjon: introduksjon til semiotikk og retorikk*. Tano Forlag, Oslo.

Brown, Stuart. (et al.) 1998. *One Hundred Twentieth-Century Philosophers*. Routledge, New York.

Burke, Kenneth. 1957. *The philosophy of literary form*. Vintage Books, New York.

Burr, Vivien. 2003. *Social Constructivism*. Routledge, London.

Børhaug, A. 2007. *Ny retorikk i DNA: Fra Gro til Jagland til Jens*. Forlag1, Oslo.

Cox, Kevin. 2008. *Introduction*. Cox, K., Low, M. & Robinson J. (red) The Sage Handbook of Political Geography. Sage Publications, London.

Dicken, Peter. 2007. *Global shift : mapping the changing contours of the world economy. 5th Edition*. Sage Publications, London.

Fairclough, Norman. 1992. *Discourse and Social Change*. Polity Press, Cambridge.

Fairclough, Norman. Chouliaraki, Lilie. 1999. *Discourse in Late Modernity: Rethinking Critical Discourse Analysis*. Edinburg University Press, Edinburg

Fairclough, Norman. 2000. *New Labour, New Language?* Routledge, London.

Fairclough, Norman. 2006. *Language and Globalization*. Routledge, London.

Gahr Støre, Jonas. 2008. *Å gjøre en forskjell: Refleksjoner fra en norsk utenriksminister*

Gahr Støre, Jonas. 2010. *Utenrikspolitikk i forandringenes tid*. Sandnes, Cathrine. (red) Samtiden. Tidsskrift for politikk, litteratur og samfunnsspørsmål. Nr. 4. 2010. 5-19.

Geertz, Clifford. 1975. *The interpretation of Cultures: Selected Essays*. Hutchinson, London

Gramsci, Antonio. Sørensen, Gert. 1991 *Fængselsoptegnelser : i udvalg, udgitt i oversættelse med indledning, kommentar og registre av Gert Sørensen*. Museum Tusulanum, København.

Græger, Nina. 2009. *Idealer og interesser i nytt samspill*. Kommentar til Stortingsmelding nr.15. Internasjonal Politikk. Vol. 67. Nr. 3. 518 - 520

Gullestad, Marianne. 1996. *Home, Local Community, and Nation: Connection between everyday life*

Practices and Constructions of National Identity in Contemporary Norway. Artikkel presentert ved European Anthropological Association Fourth Conference 12-15 July, Barcelona, Spania.

Haaland Matlary, Janne. 2002. *Verdidiplomati, en kilde til makt?* Makt og demokratiutredningen. Universitetsforlaget, Oslo

Hall, Stuart. 1997. *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*. Sage Publications, London.

Hegel, Georg W. F. 1977. *Phenomenology of Spirit*. Oxford University Press, Oxford.

Herb, Guntram. Kaplan, David. 1999. *Nested identities : nationalism, territory, and scale*. Roman and Littlefield Publishers, Oxford.

Herb, Guntram. 2008. *The politics of political geography*. Cox, Kevin, Low, Murray & Robinson, Jenniferd. (red) *The Sage Handbook of Political geography*. Sage publications, London.

Kjølborg, Anders. 2007. *Livet i hegemonens skygge, småstaters sikkerhetslogikk*. Rapport -Forsvarets Forskningsinstitutt, Oslo.

Kock, C. 2003. "Magtkamp eller statskunst: Politisk kommunikation på mediernes præmisser" i Berge, L., Meyer, S og Trippestad, T.(red). 2003. *Maktens tekster: Makt- og demokratiutredningen 1998-2003*. Gyldendal Akademisk, Oslo.

Jørgensen, Marianne. Phillips, Louise. 1999. *Diskursanalyse som teori og metode*. Roskilde Universitetsforlag, Danmark.

Laclau, Ernesto. Mouffe, Chantal. 1985. *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a radical democratic politics*. Verso Publishing, London.

Lunde, Leiv. Thune, Henrik. 2008. *Interesser i en globalisert verden*. Grunnlagsrapport for Refleksprosjektet. Cappelen Damm, Oslo

Neumann, Iver. 1996. *Russia and the idea of Europe: a study in identity and international relations*. Routledge, London.

Neumann, Iver B. 1999. *Uses of the Other: The East in European Identity Formation*. University of Minnesota Press, Minneapolis.

Neumann, Iver B. 2003. *Hva så lille land? Essays om Norges allminnelighet*. Spartacus Forlag, Oslo.

Ó Tuathail, Gearóid. 1994. *The Critical Reading/Writing of Geopolitics: Re-Reading/Writing Wittfogel, Bowman and Lacoste*. Progress in Human Geography Vol. 18, 313-332.

Ó Tuathail, Gearóid 1999. *Understanding Critical Geopolitics: Geopolitics and Risk Society*. Journal of Strategic Studies. Routledge, Oxford.

Risse-Kappen, Thomas. 1995. *Bringing Transnational Relations Back In: Non-State Actors, Domestic Structures and International Institutions*. Cambridge University Press, Cambridge.

Riste, Olav. 2001. *Norways foreign relations. A history*. Universitetsforlaget, Oslo.

Said, Edward. 1985. *Orientalism*. Penguin Books, New York.

Stark, F. 1996. *Communicative Interaction, Power, and the State: A Method*. University of Toronto Press,

---

Toronto.

Stokke, Kristian. Sæther, Elin. 2010. *Political Geography in Norway: Current State and Future Prospects*. Norsk Geografisk Tidsskrift. Vol. 64. Nr.3.

Stokke, Kristian. Soft power of a small nation: Discursive constructions and institutional practices of Norway's peace engagement. Upublisert paper.

Tamnes, Rolf. 2009. *Kommentarer til Stortingsmelding nr. 15* i Internasjonal politikk vol 67 nr 3

Toje, Asle. 2010. *Norsk utenrikspolitikk: En kritikk*. Nytt Norsk Tidsskrift 1.2.2010: 207-215

Tvedt, Terje. 2003. *Utviklingshjelp, utenrikspolitikk og makt: den norske modellen*. Makt og demokratiutredningen. Universitetsforlaget, Oslo

Utenriksdepartementet. 2009. St. meld. Nr. 15. Interesser, ansvar og muligheter. Oslo

Wright, A. 2005. *Visuell retorikk i politisk journalistikk: En analyse av tre avisers visuelle fremstilling av norske topp-politikere*. Masteroppgave i journalistikk. Institutt for medier og kommunikasjon. Universitetet i Oslo.